

HEKİM KİMLİĞİ İLE ABDÜLHAK ADNAN ADIVAR VE TIP TARİHİ VE DEONTOLOJİ MÜDERRİSLİĞİ

Nuran Yıldırım*

Osmanlı Devleti'nin yıkılış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinin yakın tanıklarından olan Dr. Adnan Adıvar'ın yaşamı siyaset, tıp, kültür ve bilim tarihi ile örtüşür ve hepsinde de önemli hizmetleri vardır.

Siyasetle iç içe geçen tıp öğrenciliğini takiben, hekimlik ve siyasi çalışmaları bir arada yürüten Dr. Adnan Bey, 1920'den itibaren, 1926 yılında Avrupa'ya gidene kadar, hemen hemen sadece siyasi faaliyetlerde bulundu. Büyük Millet Meclisi Hükümeti İstanbul Temsilciliği'nin ardından Mustafa Kemal Paşa'nın başında bulunduğu Halk Fırkası'na karşı 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın başkan yardımcılığına seçildi. Gergin siyaset ortamına eşinin rahatsızlığı da eklenince 30 Ocak 1926'da mebusluktan istifa edip eşinin tedavisi için Avrupa'ya gitti. Bu sırada adı, İzmir suikastine karıştırıldı. Gıyabında İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanıp suçsuzluğu kanıtlanmasına rağmen, hem politikadan hem de çok sevdiği ülkesinden ayrılarak kendisini gurbete mahkum etti. Siyasetten tamamen koptuğu bu süreçte, yaşamını kültür ve bilime adadı. Genç bir öğrencinin azmi ve heyecanı Paris'te Sorbonne'a ve Collège de France'a devam ederek ilmini, irfanını arttırdı. Bu birikimini 1935'ten itibaren kitaplara dökmeye başladı. 1939'da Türkiye'ye döndüğünde, felsefe ve sosyolojiyi ana hatlarıyla, bilim tarihini hakkıyla, doğu-batı ilim mukayeselerini itina ile öğrenmiş ve sindirmişti.

Tevfik Fikret, "Hak bellediğin bir yola yalnız gideceksin" mısraımı sanki Adnan Adıvar için yazmıştı.¹ Adnan Adıvar son derece nazik ve kibar tavırlıydı. Fakat bu tavrı, doğru bulmadığı herhangi bir şeyi ilgilinin yüzüne karşı

* Prof.,Dr., İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı. e-posta: nurany@gmail.com

¹ Ünlü Şair Tevfik Fikret (1867-1915) Adnan Adıvar'ın dostuydu. Tevfik Fikret 1911'de Trablusgarb'ın işgalini haber aldığı anda, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne giderek Dr. Adnan'a endişelerini anlatmış, sonra dertleşmek ve bir şeyler düşünmek üzere beraberce Abdullah Cevdet'in İctihad Matbaasına gitmişlerdi. A. Adıvar, "Acı bir günde iki mütefekkir arasında" [11 Temmuz 1953], *Hakikat Peşinde Emeklemeler*. Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1954, s.92-93; "Bir müze, bir köprü," *Dur, Düşün*, İstanbul, Ahmet Halit Kitabevi, 1950, s.56-59. Tevfik Fikret'in evi, Adıvar'ın teklifi üzerine, İstanbul Valisi Dr. Lutfi Kırdar (1887-1961) tarafından Âşiyân Müzesi'ne dönüştürülmüştü. Bkz. Ahmet Ateş, "Dr. Abdülhak Adnan Adıvar," *İstanbul Enstitüsü Dergisi I*. İstanbul Matbaası, İstanbul 1955'ten ayrı baskı, s.92,97; "19 Mayıs Tevfik Fikret'in ölüm günü idi", *Bilgi*, c. IX, Sayı 101-102 (Ağustos-Eylül 1955), s.10; Vâ-Nû, "Adnan-Adıvar Üstadımızın Arkasından," *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1955.

söylemesine ya da bir yazısında dile getirmesine mani değildi. Siyasetteki konumunda iniş çıkışlara neden olmasına rağmen düşündüklerini bazen kinayeli veya iğneli, kimi zaman yumuşak, kimi zaman sert veya şakayla karışık söylemekten asla vazgeçmedi.²

Yaşamı boyunca vatan sevgisi ve vatana hizmet aşkı nedeniyle politika ile ilim arasında gidip geldi. Bazen biri bazen öbürü galip geliyordu. *Faust Tahlil Tecrübesi-Hulâsa* (İstanbul, 1940) adlı eserini yazarken; "Hayatta en acıdığım şey politikaya verdiğim senelerdir. Geride kalan zamanımı ilme çalışmak için çok az buluyorum" dediyse de 1946 seçimlerinde Demokrat Parti'den 8. Dönem Müstakil İstanbul Milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi. 1950'de siyasetten çekildi. Bir yazısında, Dr. George Sarton (1884-1956) ile George Duhamel'in (1884-1966), politikaya giren ilim adamının mesleğinden hayır umulmayacağı, çünkü idarenin yaratıcı yeteneği kurduğu yolundaki görüşlerini naklettikten sonra; "Ben bu sözlerin doğruluğunu bizzat nefsimde tecrübe ettim. Faal idare ve siyaset âlemine her girişimde, bu sözlerin nasıl üryan [yalın] bir hakikat olduğunu bir defa daha tecrübe ettim" sözleriyle mesleği olan hekimliği yapamamaktan duyduğu pişmanlığı dile getirmişti. Adıvar, çocukluk arkadaşı Neş'et Ömer'in (İrdelp, 1882-1948) kalbinde bir anomali saptadığında, Neş'et Ömer, "Adnan doktorlukta kalmış olsaydı hepimizi gölgede bırakırdı" demişti.

Tıp öğrenciliğinden 1926 yılına kadar siyasal kimliği ile öne çıkan Dr. Adnan Adıvar, 1909-1926 yılları arasında siyasal kimliğine paralel olarak hekim kimliği ile de aktif ve etkin görevlerde bulunmuştur. Bu süreçte 11 yıl Tıp Fakültesi'nde önce muallim muavini [doçent] sonra muallim [profesör] kadrolarında ders vermiş, iki yıl fakültenin İdare Müdürlüğünü üstlenmiş, 15 yıl Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kâtib-i Umumiliği yapmış, iki yıl önce vekâleten sonra asaleten Sıhhiye Müdür-i Umumiliğinde bulunmuş ve 10 ay kadar da Sıhhiye Vekili olarak hizmet etmiştir. Sağlığı yerinde olmamasına rağmen aynı anda iki bazen daha fazla görevin sorumluluğunu üstlenmiş olması, güven veren kişiliği ve çalışkanlığı yanında vatan sevgisinin göstergesidir.

Bu çalışmada, ulaşılabildiğimiz bilgiler ışığında, Dr. Adnan Adıvar'ın hekim kimliği ile yaptığı hizmetler yanında İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'ndeki kariyerine değinecek ve Tıp Tarihi ve Deontoloji müderrisliği ile ilgili yeni belgeleri tartışmaya açacağız. Dr. Adnan Adıvar'ın çok yönlü ve değişken yaşamında aydınlanmamış noktalar olduğu kanısındayız. Bu nedenle Adnan Adıvar'ın hekim kimliğini izlemeye devam edeceğiz.

² Vâ-Nû, "Adnan-Adıvar üstadımızın arkasından," *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1955.

Tıbbiyeli Abdülhak Adnan, 1899-1905

Üsküdarî Aziz Mahmud Hüdai Efendi'ye uzanan köklü bir aileye mensup olan Abdülhak Adnan, babasının kadı olarak görev yaptığı Gelibolu'da 1882'de doğdu. İlkokul diplomasını, Kırımlı Hoca'nın İstanbul Sofular'daki mahalle mektebinden aldı. Bir sene Aksaray'daki Medrese-i Edebiye adlı özel okula devam etti. Burada Fransızca öğrenmeye başlayan Abdülhak Adnan daha sonra Şehzadebaşı'ndaki Numune-i Terakki Mektebi'ni [ortaokul]³ bitirdikten sonra Dersaadet İdadisi'nde [Vefa Lisesi] okurken siyasete merak sarmış ve ailesinin de onayıyla Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'ye [Siyasal Bilimler Okulu] gitmeye karar vermişti. Fakat hem Medrese-i Edebiye'den hem de Numune-i Terakki Mektebi'nden sınıf arkadaşı Neş'et Ömer'in⁴ etkisiyle 1899 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'ye [Sivil Tıp Okulu] kaydoldu. Kendini derslerine vermiş çalışkan bir öğrenciydi. Bu özelliği nedeniyle hocalarından Süleyman Numan Paşa (1868-1925) ile Celal Muhtar'ın (Özden, 1865-1947) gözdesi olmuştu. Diğer taraftan önce *Tarik* daha sonra *İkdam* gazetelerinde hem ajanslardan tercüme yapıp hem de yazı yazarak gazeteciliğe de adım atmıştı. İlk yazısı "Edebiyata Heves" başlığıyla 11 Şubat 1900 günlü *Tarik*'te yayımlandı. Gazete yazılarını son nefesine kadar *Cumhuriyet*'te sürdürdü.⁵

Tıbbiye'de aldığı eğitimden tatmin olmayan Abdülhak Adnan, II. Abdülhamit rejimine karşı örgütlenmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarıyla ilişkisinin de etkisiyle henüz 2.sınıfta olduğu 1902 senesinde, daha iyi bir tıp eğitimi alma beklentisi yanında dünyayı tanıma ve hürriyeti yaşama arzusuyla Trablusgarp üzerinden İtalya'ya oradan da Berlin'e gitti. Almanca öğrendikten sonra bir süre Prof. Dr. Friedrich Kraus'un (1858-1936) direktörü olduğu Berlin'deki Charité Hastanesinin II.Dahiliye Kliniğinde [II.Medizinschen Klinik] çalışıp İstanbul'a döndü. Abdülhak Adnan'ın yanında çalıştığı Dr. Friedrich Kraus, iç hastalıkları alanının öncülerinden biriydi ve patolog olarak da ünü vardı.⁶

İstanbul'a dönünce bir arkadaşında misafir olarak kalırken Avrupa'ya kaçtığı, "fesat erbabına" yani İttihatçılara karıştığı gerekçesiyle aranmakta olduğunu öğrenince hemen teslim oldu. Fena bir hali görülmediğinden serbest

³ A. Adnan-Adıvar, "İlk mekteplerim," *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1955.

⁴ İki arkadaşın yolları Neşet Ömer'in Mekteb-i İdadi-i Tıbbi'ye (Askeri Tıp Lisesi) devam etmesiyle ayrılmıştı. Bkz. A. Adnan Adıvar, "Bir büyük hekim: Neşet Ömer," *Akşam*, 1 Ağustos 1948.

⁵ "Kültürün en doğru yolu" başlıklı son makalesi vefatının ertesi günü 2 Temmuz 1955'te, *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlandı.

⁶ Friedrich Kraus (Mediziner):

http://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Kraus_%28Mediziner%29.
Erişim tarihi, 5 Aralık 2006.

bırakıldı.⁷ Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'ye dönerek 1 Eylül 1905 tarihinde doktor diplomasını aldı.

Almanya'da iç hastalıkları ihtisası, 1905-1909

Mezun olmuştu ama mesleğinde ilerlemek için ihtisas yapma arzusuyla bu kez Paris'e kaçtı orada bir süre kaldıktan sonra Zürih'e geçti. Resmi kağıtları yoktu. Üniversiteye devam etmesi tanınmış bir sosyalistin resmi işlemleri yaptırması ile mümkün olmuştu.⁸ Bir yıllık eğitimin ardından sertifikasını alarak tekrar Berlin'e gidip henüz öğrenciyken bir süre yanında çalıştığı Prof. Dr. Friedrich Kraus'un kliniğinde bu kez ihtisasa başladı. Bu arada 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilân edilmiş, Kasım 1908'de yapılan seçimleri ezici bir çoğunlukla İttihat ve Terakki Fırkası kazanmıştı. Dr. Adnan bu coşkulu ortamda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çağrısı üzerine ihtisasını yarım bırakıp İstanbul'a geldi.⁹ Tıp Fakültesi birleşme sancıları içindeydi. Kendisine iç hastalıkları kliniğinde muallim muavini kadrosu verilmesine rağmen Almanya'ya dönüp Berlin'deki Rixdorf (Neukölln) Hastanesi'nde Profesör Georg Johann Jürgens'in (1870-1966) yanında yarım kalan ihtisasını tamamladı.¹⁰

Tıp Fakültesi Seririyat-ı Dahiliyesinde, 1909-1914

II. Meşrutiyet'in ardından Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane [Askeri Tıp Okulu] ile Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin [Sivil Tıp Okulu] birleştirilip yenilenmesi gündeme geldi. Birleşme, kadroların azaltılması yani bir çok hocanın açığa çıkması demektir. Anlaşmazlıklar yeni kadronun oluşmasını engellediğinden Cemil Paşa (Topuzlu, 1866-1958), Ziya Nuri Paşa (Birgi, 1872-1936), Asaf Derviş Paşa (1868-1928) ile Süleyman Numan Paşa (1868-1925), beklenen ıslahatın Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de gerçekleştirilebileceğini düşünüp Maarif Nazırını da ikna ettiler. Ekim 1908'de yeni kadro belirlendi, 14 Kasım 1908'de okul resmen Maarif Nezaretine bağlandı. Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin Cemiyet-i Muallimini [Profesörler Kurulu] ilk toplantısını 18 Kasım 1908 Çarşamba günü yaptı. Bu toplantıda yeni kadro hazırlandı, okulun adı Darülfünun'un bir şubesi olarak "Tıp Fakültesi" oldu, Cemil Paşa da Tıp Fakültesi Riyasetine [Dekanlığında] seçildi. Ayrıca eğitimin 21 Kasım 1908 Cumartesi günü başlaması kararlaştırıldı. Cemiyet-i Muallimin, 6 Aralık 1908

⁷ Ahmed Ateş, "Dr. Abdülhak Adnan Adıvar," *İstanbul Enstitüsü Dergisi I*. İstanbul Matbaası, İstanbul 1955'ten ayrı baskı, s.91.

⁸ Halide Edib Adıvar, "Dr. Abdülhak Adnan-Adıvar'ın Portresi," *Doktor Abdülhak Adnan Adıvar*. Nurgök Matbaası, İstanbul 1956, s.13-14.

⁹ Halide Edib Adıvar, a.g.m., s.16.

¹⁰ Adnan Adıvar, "İlim, Tıp ve Felsefe," *Hakikat Peşinde Emeklemeler*, İstanbul, Doğan Kardeş Yay. A.Ş., 1954, s.255-257.

günlü oturumunda Askeri Tıp Okulu ile birleşme kararı alarak bunu Maarif-i Umumiye Nezareti'ne bildirdi. 14 Eylül 1909'dan itibaren Askeri Tıp Okulu'nun bütçesi Maarif-i Umumiye Nezareti'ne nakledilince iki okul resmen birleşmiş oldu.¹¹

Dr. Adnan Bey Tıp Fakültesi'ndeki kariyerine nasıl başladı? Bu soruyu yanıtlayabilmek için önce elimizdeki kaynaklara bir göz atalım:

Tıp Fakültesi Cemiyet-i Muallimini'nin, 19 Kasım 1908 [6 Teşrinisani 1324] ve 23 Kasım 1908 [10 Teşrinisani 1324] günlü oturumlarında belirlediği heyet-i talimiye [eğitim kadrosu] listesinde Adnan Bey, Feyzi Paşa'nın (Feyzullah İzmidi, 1845-1923) muavini olarak yer almaktadır.¹²

24 Ocak 1909 [11 Kanunusani 1324] tarihli oturum tutanağında yer alan, "Maarif-i Umumiye Nezareti'nden Tıp Fakültesi'ne tahsis kılınan meblağ üzerine tanzim kılınan maaşât defteri"nde Dr. Adnan Bey 750 kuruş maaşla muallim muavini [doçent] kadrosunda kayıtlıdır.¹³ 31 Ocak 1909 [18 Kânunusani 1324] oturumunun 2. maddesinde; yeni eğitim kadrosunun ve fakülte bütçesinin Maarif-i Umumiye Nezareti'ne bildirilmesinin üzerinden iki buçuk aya yakın bir zaman geçmiş olmasına rağmen ne tensikat ne de bütçe hakkında bir karar verilmediğinden fakülte ve hastane idarelerinde bir keşmekeş yaşandığı dile getirilmiştir.¹⁴

29 Haziran 1909 [16 Haziran 1325] oturumunun 2. maddesinden Adnan Bey'in istifa ettiğini ve kendisine, "Sabık Darülfünun-ı Osmani Tıp Fakültesi Seririyat-ı Dahiliye Muallim Muavini" unvanını kullanma izni verildiğini öğreniyoruz.¹⁵

Maarif-i Umumiye Nezareti'nden gelen ve 5 Eylül 1909 [23 Ağustos 1325] günlü oturumda okunan kadro defterinde ve maaş listesinde Adnan Bey'in adı yoktur.¹⁶

¹¹ *Darülfünun-ı Osmani Tıp Fakültesi Cemiyet-i Muallimin'in Mukarrerat ve Zabıt Defteri*. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi AD. Kitaplığı, No.549, s.1, 9, 98. Sonraki dipnotlarda "Zabıt Defteri".

¹² Tıp Fakültesi Heyet-i Talimiye başlığı altında yer alan Seririyat-ı Dahiliye kadrosu şöyledir: Muallim-i evvel Feyzi Paşa, muavini Adnan Bey; Muallim-i sani Rıza Nuri Bey, muavini Galip Ata [Ataç] Bey. Bkz. *Zabıt Defteri*, s.4, 15.

¹³ Burada Seririyat-ı Dahiliye başlığı altında üç kişi yer almaktadır: Seririyat-ı Dahiliye Muallimi Feyzi Paşa (1.750 Krş), Muallim Muavini Adnan Bey (750 Krş) ve Muallim Muavini Galip Ata [Ataç] Bey (750 Krş). Bkz. *Zabıt Defteri*. s.47-48.

¹⁴ *Zabıt Defteri*, s.32.

¹⁵ *Zabıt Defteri*. s.95'te kayıtlı tutanağın 2.maddesi aynen şöyledir: "Seririyat-ı Dahiliye muallim muavini iken istifa eden Dr. Adnan Bey'in istifasının kabulüyle beraber kendisinin 'Sabık Darülfünun-ı Osmani Tıp Fakültesi Seririyat-ı Dahiliye Muallim Muavini' unvanını taşımasına müsaade edilmesine"

¹⁶ *Zabıt Defteri*, s.100-101, 125.

1 Teşrinievvel [Ekim] 1909 tarihli *Tanin* gazetesi, Dr. Adnan Bey'i Tıp Fakültesi iç hastalıkları kliniğinde, 4.000 kuruş maaşlı "Hastane Etibbası" kadrosunda gösteriyor.¹⁷

Dahiliye Nezareti'nin 14 Kasım 1909 tarihinde Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye'ye gönderdiği yazıda, Dr. Adnan'ın daha önce muallim muavini kadrosunda çalışmasının kararlaştırıldığı, bunun kendisine de tebliğ edildiği, fakat hizmeti terk edip gitmesi üzerine kontratının fesh edildiği ve yeni düzenlemede kadro harici bırakıldığı ifade edildikten sonra, hem mağduriyetinin önlenmesi hem de memleketin ehliyetli bir kişinin hizmetinden mahrum kalmaması için, Dr. Adnan Bey'e uygun bir görev bulunması istenmişti.¹⁸

Bu kaynaklardan çıkardığımız sonuç şudur; Dr. Adnan Bey, Meşrutiyet'in ilanı üzerine ihtisasını yarım bırakarak İstanbul'a gelmiş ve 31 Ocak-29 Haziran 1909 arasındaki bir tarihte, henüz ihtisasını tamamlamamış olduğu halde İttihat ve Terakki Fırkası'na yakınlığı nedeniyle, iç hastalıkları kliniğine muallim muavini [doçent] olarak atanmıştır. 29 Haziran 1909'dan birkaç gün önce bu görevinden istifa ederek Almanya'ya gitmiş ve muhtemelen bitirmek üzere olduğu ihtisasını tamamlayarak, 1909 sonbaharında İstanbul'a dönmüştür. 5 Eylül 1909'da Tıp Fakültesi kadrosunda yer almamaktadır. *Tanin* gazetesi 1 Ekim 1909 günü yayımladığı listede Dr. Adnan Bey'i iç hastalıkları kliniğinde, 4.000 kuruş maaşlı "Hastane Etibbası" kadrosunda göstermektedir. Ancak Dahiliye Nezareti'nin 14 Kasım 1909 tarihli yazısından kendisine uygun bir kadro arandığı anlaşılmaktadır. Birkaç ay süren bürokratik işlemler sonunda Dr. Adnan Bey, 14 Şubat 1910'da, "Mebâdi-i Seririyat-ı Dahiliye" [İç Hastalıkları Kliniğine Giriş: Muayene ve Teşhis Usulleri] dersini okutmak üzere muallim muavini kadrosuna atanmıştır. Aynı zamanda seririyat-ı dahiliye şefiydi.¹⁹ Bu atamadan hemen sonra 2 Ağustos-7 Ağustos 1910 tarihlerinde Paris'te toplanacak olan Hıfzısıhha-i Mekâtib [Okul Hıjyeni] Kongresine davet edilen Maarif-i Umumiye Nezareti, bu kongreye gönderilmek üzere Dr. Adnan Bey'i seçti ve nezarete ait diğer hususlar hakkında bilgi edinmek üzere Şubat 1910'da Paris'e gönderdi.²⁰

Tıp Fakültesi eğitime başladığında muallim muavinliğine talip bazı adaylar bu görev için yeterli görülmediğinden 'Şef dö klinik' ve 'Şef dö laboratuvar' kadrolarına atanmışlardı. Bir süre sonra hocalar, şefliğin geçici bir

¹⁷ Hüsrev Hatemi & Zuhal Özyayın, "1909 Tıp Fakültesi Reformu ve Yansımaları," *V. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*. Ed. E. Kahya, S.Şar, A. Ataç, N. Y. Oğuz, B. Arda. Ankara 1998, s.193-197.

¹⁸ BOA. DH. MUİ. 34-1/38, 2 ZA. 1327 [14 Kasım 1909]. Çeviri yazısı için bkz. Belge 1.

¹⁹ Dr. Adnan Bey'in görevlerini içeren liste. İ.Ü. İstanbul Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı arşivi (Bundan sonra 'Tıp Tarihi Arşivi' kısaltmasıyla verilecektir), Adnan Adıvar dosyası.

²⁰ BOA. DH. MUİ. 67/16, 9 S 1328 [19 Şubat 1910].

görev olduğunu istemedikleri şefleri işten çıkarabileceklerini ileri sürmeye başlayınca şeflerle hocaların arası açıldı. Bunun üzerine klinik şefleri, muallim muavinliğine ait tüm görevleri yaptıkları gerekçesiyle unvanlarının değiştirilmesini istediler. Balkan Savaşı bozgununun ardından şefler, savaş boyunca bazı hocaların yetersiz kaldığını iddia edince konu yeniden alevlendi. 1914 yılı başında 14 şef görevlerinden istifa etti. Tevfik Salim Paşa, şeflerden sadece üçünün muallim muavini düzeyinde olduğu kanısındaydı ki bunlardan biri de Dr. Adnan'dı. Fakat, Dr. Adnan o sırada muallim muavini olmasına rağmen bu hareketin başını çekiyordu. Şefler istifa ettiğinde Hindistan'daydı, döner dönmez istifasını verip arkadaşlarının safında yer aldı.²¹ Bir süre sonra fakültede yapılan düzenlemede şeflerden bazıları görevlerine döndülerse de Dr. Adnan 13 Ağustos 1914'te Emraz-ı Umumiye [Genel Patoloji] muallim muavinliğine geçti.²²

Tıp Fakültesi Heyet-i İdare Müdürü, 1910-1912

Yeni kurulan Tıp Fakültesi muallimlerinin bir kısmı İttihat ve Terakki Fırkası'na bağlıydılar. Rumeli yakasından gelen hocalar ulaşım zorluğunu ileri sürerek fakültenin Haydarpaşa'dan taşınmasını istiyordu. Onları destekleyen öğrenciler, fakültenin taşınması yolunda nümayişler yapıyorlar, taşınmayı istemeyen hocalara cephe alıyorlardı.²³ Fakülte kurulurken Avrupa'daki tıp fakültelerinde olduğu gibi idari işleri yürütmek üzere bir "İdare Müdürlüğü" ihdas edilmişti.²⁴ Fakülte Müdürlüğüne atanan Dr. Mustafa Bey, görevine devam etmediği için Maarif Nezareti tarafından uyarılmıştı.²⁵ Daha sonra bu kadroya, 1910 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakınlığı ile tanınan Dr. Adnan tayin edildi.²⁶ Bu kritik bir görevdi zira o sıralarda okul, hem taşınma meselesi hem de öğrenciler arasında yükselen aşırı milliyetçilik akımı nedeniyle çok karışık. Üstelik İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlılığı ile tanınan Dr. Adnan'ın tayini hükümetin okul yönetimine tahakkümü endişesini de yaratmıştı. Oysa Dr. Adnan öğrencilerin haklarını korurken hocalara saygılı davranarak hürriyetçi bir politika izleyip endişeleri boşa çıkardı. Yönetimde titiz

²¹ Ekrem Kadri Unat, "Osmanlı Devletinde Tıp Cemiyetleri", *Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri*.Yay. Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1987, s.101; Nil Sarı, "Tevfik Salim Paşa'nın Anılarına Göre Tıp Fakültesinde 'Şefler Hadisesi' (1909-1914)", *V. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*. Ed. E. Kahya, S. Şar, A. Ataç, N. Y. Oğuz, B. Arda. Ankara 1998, s.243-262.

²² Tıp Tarihi Arşivi, Adnan Adıvar dosyası.

²³ Cemil (Paşa) Topuzlu, *80 Yıllık Hatıralarım*. [4.bs] yay. haz. Cemalettin Topuzlu, Topuzlu yayınları İstanbul 2002, s.102-103.

²⁴ *Zabıt Defteri*, s.1.

²⁵ "Şuân-ı Tıbbiye", *Tababet-i Hazıra*, Sene.2, No. 13 (14 Eylül 1910), s.207.

²⁶ *Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye*. 1326 Sene-i maliyesi, 65. Sene. İstanbul 1326[1910], s.327.

bir disiplini, saygı ile bağdaştırdığı için, o tarihte henüz genç bir hekim olmasına karşın yadırganmadığı gibi sevildi de.²⁷

Cemil Paşa'nın reisliği sırasında Haydarpaşa'daki fakülte girişinde bulunan merdivenlerin başında bir defter ile bir hademe durur hocalar geldiklerinde önce defteri imza ederlerdi. Dr. Adnan o defteri kaldırmakla işe başlamış ve hocaların devamında bir aksaklık olmadığını görmekten memnuniyet duymuştu.²⁸

Bir yandan da muallim muavini olarak "Mebâdi-i Seririyat-ı Dahiliye" dersini veriyor ve öğrencilerine, Almanya'da gördüğü laboratuvar araştırmalarına dayanan çalışma tarzını aşılama özen gösteriyordu. Bu sırada fakülteye yeni bir röntgen makinesi getirilmişti. Dr. Adnan makine hakkında ilk açıklamayı yapmış ve uygulama için öğrencilerden birinin makineye girmesini istemişti. Tereddüt eden öğrenciler arasından, ileride Türkiye'nin ilk radyologları arasına girecek olan Şükrü Nuri (İçsezen, 1884-1968), soyunup makineye girmiş, Dr. Adnan da bu yeni makine ile ilk radyoskopiyi yapıp öğrencilere göstermişti.²⁹

Müdürlüğünün ilk yılında Hilâl-i Ahmer umumi kâtipliğini de üstlenmişti. Hilâl-i Ahmer'in Trablusgarb'a göndereceği bir sağlık heyetini organize ederken fakültenin cerrahi asistanı Dr. Nihat Sezai (Güran) ile kadın-doğum asistanı Dr. Fikret'in (Onuralp) bu heyette yer almasını sağlamıştı.³⁰

İlginç belki de tıp eğitim tarihimizde tek olan bir uygulaması da, Hipokrat'ın hekim yetiştirmek üzere, kabul ettiği öğrencilerine eğitime başlamadan yemin ettirmesinden esinlenerek, fakülteye yeni kayıt olan öğrencileri konferans salonuna toplayıp onlara seçtikleri hekimlik mesleğinin şan ve şerefini korumak için yemin ettirmesiydi. Bu tören öğrencileri oldukça etkilemişti.³¹

Dr. Adnan, müdürlük görevi sırasında Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin girişimiyle gündeme gelen "Darülfunun Islahı Kanun Layihası" hazırlık çalışmaları komisyonunda; Emrullah Efendi (1858-1914), Salih Zeki Bey (1864-1921), Said Gelenbevi Bey (Darülfunun Müdürü), Halit Ziya Bey

²⁷ Kazım İsmail Gürkan, "Adnan Adıvar," *Vatan*, 4 Temmuz 1955; Halide Edib Adıvar, a.g.m., s.20.

²⁸ A. Adnan-Adıvar, "Üniversitede imza", *Akşam*, 31 Ocak 1951.

²⁹ Dr. Radyolog Şükrü Nuri İçsezen'in, Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'e gönderdiği 6 Şubat 1956 tarihli mektup. Tıp Tarihi Arşivi, Röntgen dosyaları.

³⁰ Nihat Sezai Güran, "Trablus Harbinde Kızılayın Yardımları," *Dirim*, Tom XXX, Sayı 1-2 (Ocak-Şubat), s.39-41.

³¹ A. Adnan-Adıvar, "Raporlar bahsi," *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1950.

(Uşaklıgil,1866-1945, Edebiyat Fakültesi Müdürü) ve Zühtü Bey (Tedrisat-ı Âli Müdürü) ile birlikte çalıştı. Fakat bu tasarı politik nedenlerle yasalaşamadı.³²

Süleyman Numan Paşa, Dr. Adnan'ın Tıbbiye Müdürlüğünü şöyle değerlendirmişti:

Hürriyetin bekası için elzem olan şey, bilhassa ilim müesseselerinde, insanlar arasındaki münasebetlerin normal olmasıdır. Dr. Adnan bu vazifede müstesna bir kabiliyet gösterdi. Hocaların hiç birini rencide etmedi; talebinin haklarını da mutlak bir adalet hissi ile korudu.³³

21 Nisan 1912 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe giren İstanbul Darülfünunu Talimatı³⁴ ile Tıp Fakültesi'nin dersleri düzenlendikten sonra, başarıyla yürütmekte olmasına rağmen, mizacına uygun bulmadığından müdürlükten istifa etti, ama derslerine devam ediyordu.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ndeki faaliyetleri, 1911-1926

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin [Kızılay Derneği], kurulma, yerleşme ve kökleşme döneminde Dr. Adnan'ın büyük payı vardır. Esat Paşa (Işık, 1856-1936), Besim Ömer Paşa, Akil Muhtar (Özden, 1877-1949) ve Celal Muhtar (Özden), Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ni yeniden kurarlarken genç birine ihtiyaç duyduklarında akıllarına ilk gelen Dr. Adnan oldu. 1911'de başlayan kuruluş çalışmalarına katılan Dr. Adnan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin 26 Nisan 1912 günü toplanan ilk kongresinde Merkez-i Umumi ve İdare Heyeti'ne seçilen beş yeni üyeden biriydi.³⁵

İtalyanların Trablusgarb'ı işgal ettikleri gün (16 Eylül 1911), Dr. Adnan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nde ve hemen Hilâl-i Ahmer'in savaşta nasıl faaliyet göstereceğini düşünmüştü.³⁶ Aynı yıl Hilâl-i Ahmer Merkez Heyeti tarafından harp mevkiindeki Hilâl-i Ahmer faaliyetlerini teftiş etmek ve gerekli kolaylıkları göstermek üzere "Murahhas-ı Umumi" unvanıyla şiddetli çarpışmaların cereyan ettiği, İtalyan işgali altındaki Trablusgarb'a gönderildi.³⁷

³² Abdülhak Adnan Adıvar, "Üniversite tarihinden bir yaprak," *Dur Düşün*, Ahmed Halid Kitabevi, İstanbul 1950, s.106-107.

³³ Halide Edib Adıvar, a.g.m., s.20.

³⁴ "Ulûm-ı Tıbbiye Şubesi", *Maarif-i Umumiye Nezareti İstanbul Darülfünunu Talimat*. İstanbul Matbaa-ı Âmire 1329 [1913], s.2-4.

³⁵ Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kuruluş aşamaları için bkz. Zuhâl Özyayın, "Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi'ne göre Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin kuruluşu," *Tıp Tarihi Araştırmaları* 4. Ed. N. Sarı & H. Hatemi. İstanbul 1990, s.70-89.

³⁶ Adnan Adıvar, "Acı bir günde iki mütefekkir arasında" [11 Temmuz 1953], *Hakikat Peşinde Emeklemeler*. Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1954, s.92-93.

³⁷ Besim Ömer, *Hanımefendilere Hilâl-i Ahmer'e Dair Konferans*. İstanbul Ahmed İhsan Şürekâsı Matbaacılık Osmanî Şirketi, 1330, s.32.

Bir süre Aziziye karargâhında çalışan Dr. Adnan faaliyetleri beğendiğini belirten bir rapor vermişti.³⁸

Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp Savaşı ile uğraşmasını fırsat bilen Karadağ 8 Ekim 1912'de savaş ilan etti. Bunu diğer Balkan Devletleri izledi. Hazırlıksız yakalanan Osmanlı ordusu ağır bir yenilgiyle geri çekilirken askerler arasında başlayan kolera İstanbul'u da sardı. Trablusgarp'tan dönen Dr. Adnan, Tıbbiye Müdürü sıfatıyla Haydarpaşa'daki fakülte binasında yaralılar ve koleralılar için açılan hastanenin yönetimini de üstlendi.³⁹

Balkan ve I. Dünya Savaşlarında "Hilâl-i Ahmer Kâtib-i Umumisi" idi. Aynı zamanda Binbaşı rütbesiyle Sahra Sıhhiye Müfettiş-i Umumi Muavini olarak, askeri sıhhiye ile Hilâl-i Ahmer Cemiyeti arasındaki işbirliğinin kurulup sürdürülmesini üstlendi.⁴⁰ Balkan Savaşı sırasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yaralıları için İstanbul'da açtığı hastaneleri anlatan M. Cartois, yardımları için Besim Ömer Paşa ile Dr. Adnan'a teşekkür eder.⁴¹

Hilâl-i Ahmer Kâtib-i Umumisi Dr. Adnan, Tıp Fakültesine gönderdiği, 10 Eylül 1332 [23 Eylül 1916], 14 Eylül 1332 [27 Eylül 1916] tarihli ve Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Merkez-i Umumisi İstatistik Şubesi antetli yazılarla, o tarihte lağvedilmiş olan Hilâl-i Ahmer Tıp Fakültesi Hastanesinin, hasta, memur miktarıyla günlük sarfiyat istatistiklerini istemişti. 19 Teşrinisani 1332 [2 Aralık 1916] tarihli yazısıyla da, Hilâl-i Ahmer Beyoğlu Hastanesinde çalıştığı için okula devam edemeyen bir Dişçi Mektebi öğrencisinin bu yılın sınavlarına kabul edilmesini rica etmişti. 28 Teşrinisani 1332 [11 Aralık 1916] tarihli diğer bir yazısıyla ise Hilâl-i Ahmer Tıp Fakültesi Hastanesinde [Haydarpaşa'daki bina], yaralıların tedavisi ile uğraşan 46 kişinin kırmızı şeritli harp madalyasıyla taltif edildiklerini bildirerek sahiplerine verilmek üzere madalyalar ile beratlarını Tıp Fakültesi Reisine göndermişti.⁴² Bu madalyalardan biri Başhemşire Hatice (Çaker) Hanım'a aitti.⁴³

I. Dünya Savaşı sırasında Alman ve Avusturya Hükümetleri üstün hizmetleri nedeniyle Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nden 19 kişiye madalya ve nişanlar verdi. Kâtib-i Umumi Dr. Adnan Bey de 3. rütbeden Alman Salib-i

³⁸ Seçil Karal Akgün-Murat Uluğtekin, *Hilâl-i Ahmer'den Kızılay'a*. [c. I] Beyda Basımevi, Ankara 2000, s.91.

³⁹ Halide Edib Adıvar, a.g.m., s.92-93.

⁴⁰ Besim Ömer, a.g.e., s.72'den sonraki resim altı. ; Seçil Karal Akgün & Murat Uluğtekin, a.g.e., s.189.

⁴¹ M. Cartois, "Lettre de Constantinople," *La Press Médicale*, No.98, 27 Novembre 1912, s.1257-1258.

⁴² Bu belgeler, Tıp Tarihi Arşivi'ndedir.

⁴³ Celil Ender, *Kızılay Onur Sembolleri (Madalyalar, Madalyonlar, Bröveler, Rozetler)*. Barok Matbaacılık ve Yayıncılık İstanbul 2001, s.70-72.

Ahmer [Kızıllaç] madalyası ile 2. rütbeden Avusturya Salib-i Ahmer nişanına lâyük görüldü.⁴⁴

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin I. Dünya Savaşı boyunca örgütlenmesi, gelirin bağışlarla artırılması, gıda ve sağlık malzemelerinin sağlanıp depolanması gerekiyordu. Aralarında Dr. Adnan'ın da bulunduğu, kurumu siyasete alet etmeyen idealist yöneticilerin katkısıyla yürütülen planlı bir çalışma sayesinde bunların üstesinden gelindi. Bu arada İstanbul'daki Hilâl-i Ahmer merkezi savaş boyunca aydınların uğrak yeri olmuştu. Burada bir araya gelen yurtseverler ülke sorunlarını tartışıyorlardı.⁴⁵ Halide Edib'e göre,

Oraya sırf vazifesinden dolayı değil, sırf o canlı ve sıcak muhitte bulunmak için Adnan'ın ziyaretine giden bir hayli münevver insan vardı. Adnan'ın Hilâl-i Ahmer hayatının arkadaşları ve muhiti üzerindeki tesirini edebiyatımızda çok mühim bir mevki olan bir tanıdıktan işittim. Ondan âdeta sihirli bir adamdan bahsedermiş gibi bahseder, hiçbir insanın muhitinde bu kadar kendini sevdirmiş, bu derece tesir yapmış olmadığını söylerdi.⁴⁶

1914 yılının Ramazan ayında Dahiliye Nazırı Talat Beyefendi, Hilâl-i Ahmer Başkâtibi Dr. Adnan'a şifahen, yardım toplamak amacıyla Ramazan Bayramının ilk günü İstanbul'da dağıtılacak Hilâl-i Ahmer çiçeklerinden; Aydın, Hüdavendigar [Bursa], Beyrut, Şam, Halep ve Trabzon valiliklerine gönderilmesini emretmişti. Ayrıca Cemiyet, Ramazan Bayramında yardım toplanmasını da kararlaştırmıştı. Arşiv belgeleri Dr. Adnan'ın başkâtip sıfatıyla bu işi organize ettiğini gösteriyor.⁴⁷

Edirne Valisi Adil Bey, Dahiliye Nezareti'ne çektiği 28 Nisan 1915 tarihli telgrafla; yaralılar için Hilâl-i Ahmer teşkilatı kurulduğunu, uygun evlerin boşaltılarak halktan toplanan 200 yatağın yerleştirilmesiyle bu evlerin hastane haline getirildiğini fakat doktor veya pansumancıya ihtiyaçları olduğunu bildirmiş, yaralıların Gelibolu ve Biga'da kurulacak hastanelere nakli için yardım istemişti. Aynı gün konudan haberdar edilen Dr. Adnan, her türlü yardıma hazır olduklarını ellerindeki 5.000 liranın çok acil ihtiyaçlar için verebileceğini bildirmişti.⁴⁸

Dr. Adnan, "Üsera [Esirler] Şubesi" ile meşgul olurken esirlere ait her mektubu cevaplıyor, her Türk esirinin akıbetiyle ilgileniyordu.⁴⁹ Savaşın sonuna

⁴⁴ BOA. DH. KMS. 43/55, 5 CA. 1335 [27 Şubat 1917].

⁴⁵ Seçil Karal Akgün & Murat Uluğtekin, *a.g.e.*, s.192-193, 247.

⁴⁶ Halide Edib Adıvar, *a.g.m.*, s.21.

⁴⁷ BOA. DH. KMS. 26/26, 7 N. 1332 [30 Temmuz 1914].

⁴⁸ BOA. DH. KMS. 32/8, 4 C. 1334 [8 Nisan 1916].

⁴⁹ Ahmet Emin Yalman, "Bir fazilet kahramanı," *Vatan*, 3 Temmuz 1955.

doğru 1917 yılında, Sıhhiye ve Hilâl-i Ahmer teşkilatını görmek için III. Ordu Sıhhiye Reisi Tefrik Sâlim Bey ile (Sağlam, 1882-1963), Orta ve Doğu Anadolu'da bir inceleme gezisine çıktı.⁵⁰ Aynı yıl Halide Edip Hanım (1884-1964) ile evlendi.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, I. Dünya Savaşının ilk senesinde Eskişehir'de kurduğu büyük depo ile satın alma merkezinde, Merkez-i Umumi azalarından Dr. İsmail Besim Paşa ile Muhlis Bey'den oluşan bir murahhaslık teşkilatı kurmuştu. Mütarekede Eskişehir boşaltılırken Dr. İsmail Besim Paşa depolarda bulunan malzeme ve eşya ile birlikte Büyük Millet Meclisi'nin toplandığı Ankara'ya gelmişti. O sırada Ankara'da bulunan Merkez-i Umumi azası Dr. Adnan Bey ve daha sonra Dr. Ömer Lütfi (Eti) Bey, Müderris Dr. Esat Paşa'nın katılımıyla kurulan Heyet-i Murahhasa, derhal küçük ölçekte Merkez-i Umumi büroları teşkil ederek Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin sarsılmasına meydan vermemişlerdi.⁵¹

Dr. Adnan Bey, I. Dünya Savaşı boyunca Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin sıhhi ve idari teşkilatının en yetkili kişisiydi. Kâtib-i Umumi sıfatıyla sağlık ve sosyal yardım kurumlarının ve imdat heyetlerinin kurulması, bu heyetlerin çalışma alanları ile esaslarının belirlenmesi ve cemiyet umumi merkezinin çeşitli idare şubelerine ait faaliyetlerin düzenlenmesi ve denetimini layıkıyla yerine getirdi.⁵²

Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara'da bir yandan Büyük Millet Meclisi ikinci başkanlığını bir yandan da Hilâl-i Ahmer umumi kâtipliğini yürütüyordu.⁵³ Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekili olduktan sonra Hilâl-i Ahmer yardım heyetlerini ve diğer faaliyetleri Ankara'dan yönetmeye başladı. Çünkü Büyük Millet Meclisi, bütün kurumların İstanbul ile bağlantılarını kesmesinden yanaydı. Artık uluslararası anlaşmalarla sağlanan ayrıcalıklardan, yurtdışından gelen yardımlar ile bunların dağıtımından Ankara'daki Hilâl-i Ahmer Cemiyeti sorumluydu. İstanbul'dan gelen direktifler dikkate alınmıyordu. Dr. Adnan Bey gibi siyasal ve sosyal görevleri olan entelektüel kişiler daha önce İstanbul'da olduğu gibi Ankara'da da aydınları bir mıknaş gibi çekmiş, cemiyet merkezi adeta bir vatansever ocağına dönüşmüştü.⁵⁴

⁵⁰ Halide Edib Adıvar, *a.g.m.*, s.93-94.

⁵¹ *Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi tarafından 1339 Senesi Hilâl-i Ahmer Meclis-i Umumisine Takdim Edilmiş (1335-1338/1919-1922) Dört Senelik Devreye Ait Rapor*. Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi. 1339 [1923], s.4-5.

⁵² Ahmet Ateş, "Dr. Abdülhak Adnan Adıvar", *Doktor Abdülhak Adnan Adıvar*. s.93.

⁵³ Seçil Karal Akgün & Murat Uluğtekin, *a.g.e.*, s.266.

⁵⁴ *Ibid.*, s.271-273.

Emraz-ı Umumiye Muallimi, 1914-1920

Şeflerle birlikte istifa ettikten sonra, 14 Ağustos 1914 tarihinde, İç Hastalıkları Kliniği'nden "Emraz-ı Umumiye" [Genel Patoloji] muallim muavinliğine geçen Dr. Adnan 1 Eylül 1919'da aynı dersin muallimliğine yükseldi.⁵⁵ Bu yıllarda ayrıca Alman Hastanesi'nde çalışıyor ve bir zamanlar dostu Tevfik Fikret'in müdürü olduğu Mekteb-i Sultanî'nin [Galatasaray Lisesi] hekimliğini yapıyordu. Bir yandan da çocukluk arkadaşı Dr. Hikmet Bey ile Çağaloğlu'nda açtığı muayenehaneye devam ediyordu. Maddi sıkıntılarına rağmen paradan nefret ediyor, özellikle hastalardan para almayı sevmiyordu. Muayene için çağrıldığı iki hastadan para aldığında her defasında bir küçüklük hissettiğini dile getirmişti. Muhtemelen bu his muayenehane doktorluğu yapmasına engel olmuştu.⁵⁶ İsaabetli teşhisleriyle tanınıyordu ve iyi bir hekim olduğu inancı yaygındı. İstanbul'un seçkin aileleri tarafından tercih ediliyordu. Örneğin Vâlâ Nurettin'in aile hekimiydi.⁵⁷ Eşi Halide Edip Hanım ile tanışması da bu yolla olmuştu.⁵⁸

Emraz-ı Umumiye derslerini, Tıp Fakültesi'nin Haydarpaşa'daki ünlü binasının konferans salonunda verirdi. Öğrencileri Emraz-ı Umumiye derslerine yeni bir hava getirdiğini söyler. Bu derslerde hekimliğin temel meselelerinden bahseder, hastalıkların sebepleri, belirtileri, kalıtım, bağışıklık gibi konuları, teknik ayrıntılar içinde boğmadan tecrübe ve olaylara dayanarak anlatırdı.⁵⁹ I. Dünya Savaşı yıllarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nde çalışırken Tıp Fakültesi'ndeki derslerini de sürdürüyordu. Mart 1920'de⁶⁰ Milli Mücadeleye katılmak üzere Ankara'ya gidince, 22 Nisan 1920 tarihinde Tıp Fakültesi ile bağlantısı sona erdi.⁶¹ Siyaset galip gelmişti.

Sıhhiye Müdür-i Umumisi, 1917-1919

Meşrutiyet'in ardından Osmanlı Devleti'nin sağlık işleri, 1912 yılında Dahiliye Nezareti'ne bağlı olarak ihdas edilmiş olan Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi'ne verildi.⁶² Dr. Adnan, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kâtib-i Umumiliği

⁵⁵ Tıp Tarihi Arşivi, Adnan Adıvar dosyası.

⁵⁶ Halide Edib Adıvar, a.g.m., s.13, 21-22.

⁵⁷ Vâ-Nû, "Dr. Adnan-Adıvar'ın yeni kitabı," *Akşam*, 15 Ocak 1946.

⁵⁸ Bedi N. Şehsuvaroğlu, "Adıvar Olan," *Dünya*, 1 Temmuz 1963.

⁵⁹ Tevfik Remzi Kazancıgil, "Hocamı tekrar dinledim," *Akşam*, 13 Mart 1945; "Emraz-ı Umumiye Muallimi Dr. Abdülhak Adnan Bey," *Doktor Abdülhak Adnan Adıvar*, s.152-159.

⁶⁰ A. Adnan-Adıvar, "Bir tıp dersi dinlerken," *Cumhuriyet*, 24 Mart 1951.

⁶¹ Dr. Adnan Bey'in görevlerini içeren liste. Tıp Tarihi Arşivi, Adnan Adıvar dosyası.

⁶² Bedi N. Şehsuvaroğlu, "Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Tarihçesi ve 1 Ocak 1306 (1890)da Osmanlı İmparatorluğunda çalışan resmî sağlık personeli," *Sağlık Dergisi*, c.XV, Sayı.1, Ocak 1951'den ayrı baskı.

yaparken Sıhhiye Müdür-i Umumisi Esat Bey'in sağlık sorunları nedeniyle istifa etmesi üzerine, 1 Ocak 1917 tarihinde vekâleten onun yerine atandı.⁶³ Sıhhiye Müdür-i Umumiliği'ndeki liyakatı göz önünde tutularak 8 Ekim 1918 tarihli irade ile asaleten atandığı⁶⁴ bu görevinden 27 Mart 1919 tarihinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası tarafından azledildi.⁶⁵ Yerine İngilizlerin baskısıyla Dr. Abdullah Cevdet (1869-1932) getirildi.⁶⁶

Bu görevi sırasında, Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi'ndeki Tekaütlük Müdürlüğü'nün Maliye Nezaretine, Adli Tababet Müdürlüğü'nün de Adliye Nezareti'ne bağlanmasını sağladı. Başkumandan Enver Paşa'nın kendisine duyduğu güvene dayanarak silah altına alınmış olan sivil hekimlerin bir kısmını terhis ettirip Sıhhiye Müdüriyeti'nin hekim ihtiyacını karşıladı. 1917'de hekimlerin hijyen meseleleri ile bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadelede deneyim kazanmalarını kolaylaştırmak için, bakteriyoloji ve hijyen şubeleri içeren bir Hıfzısıhha Müessesesi yapılması için girişimde bulundu. Burada Tıp Fakültesi'nin bakteriyoloji ve hijyen hocaları tarafından okutulması için gereken araç-gereç, dershaneler, laboratuvarlar bulunacağından 18 Kanunusani 1332 [31 Ocak 1917] tarihli yazısıyla Tıp Fakültesi'nden ihtiyaçlarını sormuştu. I. Dünya Savaşı'nda şehit olan hekimlerin yardıma muhtaç ailelerine yardım etmek üzere bir yardım sandığı kurulması gündeme gelmiş, Sahra Sıhhiye Müfettiş-i Umumiliği, ülkenin her tarafındaki hekimlerden toplanacak yardımların ihtiyaç sahibi ailelere dağıtılmasını istemişti. Dr. Adnan, Tıp Fakültesi'ne gönderdiği 7 Şubat 1917 tarihli yazıyla, sivil ve askeri tüm hekimlerin (kuruş üzerinden) maaşlarından %1 kesilerek toplanacak paranın muhtaç ailelere Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiye Muhasebe Müdüriyetince dağıtılacağını bildirmişti.⁶⁷

Almanya'da bulunduğu yıllarda Berlin'de gördüğü, halkı hastalıklara ve kötü alışkanlıklara karşı bilinçlendirme amacı güden sıhhi müzelerin bir eşini İstanbul'da açmak arzusuyla aynı zamanda ressam ve hattat olan Dr. Hikmet Hamdi'yi (1872-1931) Almanya'ya gönderdi. Almanya'daki sıhhi müzelerde teşhir edilmekte olan; verem, frengi, yumuşak karha [yumuşak şankr], belsoğukluğu, sıtma, çiçek gibi bulaşıcı hastalıklardan nasıl korunacağını, ayrıca içki, morfin, kokain bağımlılığının zararlarını anlatan 25 levha ile İstanbul'a dönen Dr. Hikmet Hamdi, bunları Türkçeye çevirip rik'a ile yazdı. Teknisyen Halit Bey'e hastalıkların insanda yaptığı tahribatı gösteren 30 mulaj yaptırdı. Teşrih-i marazi [Patoloji] Müderrisi Dr. Hamdi Suat'ın (Aknar, 1873-1936)

⁶³ BOA. DUİT. 59/66, 7 RA. 1335 [1 Ocak 1917].

⁶⁴ BOA. DUIT. 60/20, 1 M. 1337 [8 Ekim 1918]. ; *Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye*. Sene 47, No. 21, Teşrinievvel 1334 [Ekim 1918], s.591.

⁶⁵ Tıp Tarihi Arşivi, Adnan Adıvar dosyası.

⁶⁶ Falih Rıfka Atay, *Çankaya. Atatürk Devri Hatıraları*. Sene 1918-1938, İstanbul 1969, C. I, s.53.

⁶⁷ Bu belgeler Tıp Tarihi Arşivindedir.

yardımıyla, hastalıkların patolojisini gösteren 10 maket hazırlandı ve Sıhhi Müze, 23 Temmuz 1918 günü açıldı.⁶⁸

Sıhhiye Müdürü olarak kız öğrencilerin Tıp Fakültesi'ne kabul edilmelerini destekleyerek hekimlik mesleğine girmelerinde önemli bir rol oynadı. O yıllarda İstanbul'da yabancı kadınlar hiçbir sınava girmeden hekimlik yapabiliyordu. Oysa hekim olmak isteyen fakat Tıp Fakültesi'ne kabul edilmeyen İzmirli Suat ile Süeda (Kâğıtçıoğlu), Ecole de Médecine de Genève'de [Cenevre Tıp Okulu], Safiye Ali ise Maarif Nezareti hesabına Würzburg Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde okuyorlardı.⁶⁹ Bu durumdan rahatsız olan İstanbul Sıhhiye Müdürü Rasim Ferit (Talay) Bey, 20 Haziran 1917 [1333] tarihinde Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi'ne başvurarak, yurtdışında okuyup doktor diploması alacak kızların döndüklerinde ne yapacaklarını sordu. Sıhhiye Müdür-i Umumisi Dr. Adnan, evrakı derhal işleme koyarak konuyu Dahiliye Nazırı Talat Paşa ile görüştü. Talat Paşa da Sadaret'e başvurarak, savaşta verilen hekim kaybı nedeniyle oluşan hekim açığını kapatmak için kadınlara da tıp tahsili imkânı verilmesini önerdi. Bu öneri Sadaret'e ulaştığında Sadrazam Talat Paşa Rusya'daydı. Vükela Meclisi'ne başkanlık eden Enver Paşa karşı görüşte olduğundan konunun müzakeresi ertelendi. Dr. Adnan ertesi yıl başvuruyu yeniledi. Bu kez Meclis-i Vükela; "Memâlik-i Osmaniye'de kadınların da erkekler gibi tababet ve dişçilik ve eczacılık etmelerinde mahzur görülmediği" kararını verdi.⁷⁰ Bu karar kadınların Tıp Fakültesi'ne girmesi yolunda kazanılan ilk zaferdi.

Cumhuriyet'in ilk Sağlık Bakanı, 1920-1921

Dr. Adnan, Aralık 1919'da yapılan seçimlerde son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na İstanbul Mebusu seçildi.⁷¹ 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinin ardından 11 Nisan günü Meclis-i Mebusan'ın kapatılması üzerine, Mustafa Kemal hareketine katılmaya karar vererek eşi Halide Edip ile beraber İstanbul'dan gizlice Ankara'ya gitti. 23 Nisan 1920 günü açılan Büyük Millet Meclisi, ilk toplantısında Dr. Adnan ve onun durumundakilerin milletvekilliklerini kabul ve tasdik etti. Bunun üzerine ilk Büyük Millet Meclisi'nde, "İstanbul IV. Kısım Mebusu" olarak göreve başladı.⁷²

⁶⁸ Hikmet Hamdi, *Sıhhi Müze Rehberi*. Ankara Vilayet Matbaası, 1340 [1924]; Ayten Altıntaş, "Sağlık Müzesi," *İstanbul'da Sağlık*, c.2, sayı 6 (Ekim-Kasım Aralık 1997), s.24-25.

⁶⁹ Nuran Yıldırım, "Dünyada ve Türkiye'de ilk kadın hekimler ve kadınların hekim olma mücadelesi," *Toplumsal Tarih*, sayı 147 (Mart 2006), s.50-57.

⁷⁰ Osman Şevki Uludağ, "Türk kadınlarının hekimliği," *III. Türk Tarih Kongresi (Ankara 15-20 Kasım 1943). Kongreye Sunulan Tebliğler*. Ankara 1948, s.447-457.

⁷¹ Bedi N. Şehsuvaroğlu, "Bir ölüm yıldönümü: Adıvar olan", *Dünya*, 1 Temmuz 1962.

⁷² *Türkiye Büyük Millet Meclisi. Bir Tarihçe ile Meclis Aza-yı Kiramının Tasvirlerini Muhteva Albüm*. Himaye-i Etfal Cemiyeti nam ve hesabına Ankara Yeniğün Matbaası [Tarihsiz].

Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin çıkardığı, 2 Mayıs 1336 [1920] tarih ve 3 numaralı "Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti-İntihabına Dair Kanun" ile Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti kuruldu. Dr. Adnan 3 Mayıs 1920'de yapılan ilk icra vekilleri toplantısına Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili olarak katıldı.⁷³

Adıvar, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nin kuruluşunu yıllar sonra Sağlık Bakanı olan arkadaşı Prof. Dr. Nihat Reşat Belger'e (1881-1961)⁷⁴ şöyle anlatmıştı:

Birinci Büyük Millet Meclisi toplanmadan bir iki gün evvel Ankara'nın Kalaba köyü civarındaki eski Ziraat Mektebi binasının - ki o zaman Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti heyet-i temsiliyesine tahsis edilmişti - geniş salonunda Meclise teklif edilecek devlet daireleri görüşülürken Yusuf Kemal [Tengirşek, 1873-1976] bey arkadaşımız, medenî bir memlekette sıhhiyenin bir vekâlet haline getirilmesi lüzumunu belâgat ve kudretle müdafaa etmiş ve hatta vekâletin ismine bir de Muavenet-i İçtimaiye sözünün ilavesiyle bu işle de vazifelendirilmesini teklif etmişti. Bana da fikrimi lutfen sordular. Ben ise o, hakikaten "haşre alamet olan hengâmede" Muavenet-i İçtimaiye şöyle dursun, sıhhat işlerinin bile yürütülebileceğinde mütereddit idim. Muavenet-i İçtimaiye tâbiri bir söz olarak konulacağı için itiraz bile etmedim. İşte bu suretle kurulan Sıhhiye Vekâleti, bazı arkadaşlarımızın dediği gibi, hiçbir şey yapmamıştır demek reva değildir. Hatta siz de bu reyî tasvip etmemişsiniz. Kadirşinashlığınızı haleflerim namına takdir ederim. Haleflerim namına diyorum, çünkü şunu kabul ediyorum ki bir senesi başka bir vekâletin işleriyle uğraşarak geçen benim zamanımda arkadaşlarımızın dediği gibi hiçbir şey yapılamamıştır.⁷⁵

Dr. Adnan, 11 Mayıs 1920'de yanına katip olarak aldığı bir küçük sıhhiye memuru [sağlık memuru] ile, Ankara Vilayet konağının bir odasında göreve başladı.⁷⁶ Aynı gün, Kuva-yı Milliye adı altında Kanun-ı Esasi'ye aykırı olarak ahaliden zorla para toplamak ve asker almak suretiyle emniyeti ihlal edenlerin tertipçi ve teşvikçilerinden oldukları iddiasıyla, Mustafa Kemal Efendi, Kara Vasıf Bey, Ali Fuat Paşa, Alfred Rüstem ve eşi Halide Edip Hanım ile birlikte, Dersaadet Birinci İdare-i Örfiye Divan-ı Harbi tarafından gıyaben idam cezasına mahkum edildi.⁷⁷

⁷³ *Ceride-i Resmîye*, Sayı 1, 7 Şubat 1337 [1911], Kanun No.3.

⁷⁴ Prof. Dr. Nihat Reşad'a, "Belger" soyadını Adnan Adıvar bulmuştu. Bkz. Nihat Reşad Belger, "Doktor Adnan Adıvar," *Türk Yurdu*, Sayı. 246 (Temmuz 1955), s.1-5.

⁷⁵ A. Adnan-Adıvar, "Sıhate dair sohbet", *Akşam*, 12 Haziran 1950.

⁷⁶ *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayını, Ankara 1973, s.31.

⁷⁷ BOA. DUİT. 175/46, 5 N 1338 [24 Mayıs 1920]. Dahiliye Nezareti'nin idam kararını Sıhhiye Nezareti'ne bildiren yazısı ile ekli karar sureti için bkz. Halide Edib Adıvar, *a.g.e.*, s.231-232.

Cumhuriyet'in ilk Sağlık Bakanı Dr. Adnan Bey, Ankara Vilayet Konağı'nda göreve başladığında, Sıhhiye Vekâleti'nde hiçbir kayıt yoktu. Görev yapmakta olan hekimlerin isimlerini telgraflarla vilayetlerden istedi. İstanbul Hükümeti'nin sağlığa yönelik kanun ve nizamnamelerini temin etti, ayrıca Sıhhiye Vekâleti'nin yapısı ve kadrolarını düzenledi. Ankara merkezde Hıfzıssıhha Dairesi, Sicil Dairesi, Muhasebe ve Evrak Kalemi kuruldu, taşrada ise eski Sağlık Müdürleri, Hükümet Belediye ve Karantina Tabiplikleri ile Küçük Sıhhiye Memurlukları aynen muhafaza edildi. Teftiş Kadrosu üç müfettişe çıkarıldı, Sıhhiye Vekâleti, Ankara Hacıbayram semtine taşındı. Dr. Adnan Bey, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekilliği yanında Dahiliye Vekilliğini de vekaleten yürütüyordu. 10 Mart 1921'de Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye vekilliğinden ayrıldı, yerine Dr. Refik Bey (Saydam) atandı.⁷⁸ Dr. Adnan da Büyük Millet Meclisi İkinci Reisliğine seçildi. Sakarya Savaşlarının en şiddetli günlerinde (23 Ağustos-13 Eylül 1921) cephede olan Birinci Reis Mustafa Kemal'e vekalet ederek Büyük Millet Meclisi Başkanlığını yürüttü. 1 Kasım 1922 günü saltanatın ilga edildiği celseyi yönetti. Bu sıralarda genellikle sabahlara kadar çalışırken hekim olarak sorumluluklarını yerine getirmeye de özen gösteriyordu. Halide Edip bu günleri şöyle anlatıyor:

Doktordu, fakat memleket uğrunda mesleğini bir tarafa bırakıp umuma hizmet yolunda kellesini koltuğunun altına aldığı devirde dahi, doktorluğunu hastalarına hizmet yolunda nasıl kullandığının bir misâlini vereceğim. Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nde reis vekili olduğu ve vaktinin arta kalan kısmını karargâha vakfettiği zamanlarda umumiyetle sabahlara kadar çalışırdı. Sadece Cuma günleri boştu. İşte o günlerde bize ayrılan mütevazı odada vaktini köylerden gelen hastalara hasrederdi. Yalnız yanımızdaki Kalaba köyünden değil, civar köylerden de öküzarabalarıyla hastalar getirirlerdi. Onların ilaçlarını, mütevazı hayatının ekme parasından arta kalanı ile temin ederdi.⁷⁹

Adnan Adıvar'a verilen Müderris unvanı, 1922

İstanbul Darülfünunu Edebiyat Medresesi [Fakültesi] Meclis-i Müderrisini, bir yandan Kurtuluş Savaşında kazanılan başarıların coşkusuyla bir yandan da Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne destek verdiği göstermek arzusuyla 19 Eylül 1338 [1922] günlü oturumunda Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya "Fahri Müderrislik" unvanı verdi.⁸⁰ Kısa bir süre sonra

⁷⁸ S. Haluk Özseri, "Cumhuriyet dönemi sağlık politikaları", Cumhuriyet'in Kazanımları Paneli, 28 Ekim 1998. <http://www.spgk.saglik.gov.tr/ss/sayilar/9812/3.htm>. Erişim 25 Aralık 2006. *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, Ankara, Sağlık ve Sosyal Yardım Bak. yay., 1973, s.32.

⁷⁹ Halide Edip Adıvar, "Doktor Adnan'ın Vefalı Dostlarına". Halide Edip'in eşinin beşinci ölüm yıldönümünde yaptığı konuşmanın orijinal metni. Tıp Tarihi Arşivi, Adnan Adıvar Dosyası.

⁸⁰ Ali Arslan, "İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi tarafından Atatürk'e Fahri Müderrislik unvanı verilmesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl. 3, 5 (2004), s.13-24.

aynı unvan İsmet Paşa'ya da bu kez Fen Medresesi Meclis-i Müderrisini tarafından 7 Kasım 1338 [1922] tarihli oturumda verildi.⁸¹

Büyük Millet Meclisi Hükümeti, bu sıralarda İstanbul'daki sefaretlere Ankara'ya nakletmek istemediklerinden, Hariciye Vekâletine bağlı bir Dersaadet Murahhaslığı [İstanbul Temsilciliği] kurmuştu. Dr. Adnan da Büyük Millet Meclisi Reis-i Saniliğini yürütmekteydi. Gece gündüz durmaksızın çalışıyordu. Gençliğinden beri ciğerlerinden muzdaripti⁸² hastalığının bu görevi yapmaya mani olduğunu ileri sürüp affını rica etti. Bu isteği Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilince 6 Aralık 1922 tarihinde istifasını verdi. 9 Aralık 1922'de, İstanbul'da bulunan, fevkalade komiserler ve yabancı sefirlerle temsilcilerinin Hariciye Vekâleti ile ilişkilerini düzenlemekle görevlendirildi.⁸³ 16 Aralık'ta İstanbul'a gelerek bu görevi Refet Paşa'dan (Bele, 1881-1963) devraldı.⁸⁴ 31 Aralık'ta kendisine "Dersaadet Murahhaslığı" unvanı,⁸⁵ çok geçmeden Tıp Fakültesi Meclis-i Müderrisin'i [Profesörler Kurulu] tarafından "Müderris" unvanı verildi.⁸⁶ Aslında ilmi liyakatı ile bu unvanı çok önceleri hak etmişti. Mazhar Osman (Usman, 1884-1961), İstanbul Darülfünunu'nun bu müderris unvanını yeni hükümete yaranmak için verdiği kanısındaydı:

Geçen sene muallimlikten istifaya mecbur edilen Büyük Millet Meclisi Reis-i Sanisi Adnan Bey müderris intihab olunuyor. İlmî liyakatı daha on sene evvel müderrisliğe kifayet eden Adnan'a katıyyen müstagni olduğu bu garip tevcih-i vecih hiç şeref vermese gerek. Bu iltifata aldanacak kadar Adnan safsa üç buçuk senede hayatını ciddi tehlikeye koyarak kazandığı hâle-i şeref parlaklığını kaybeder.⁸⁷

Aimé Mouchet (1886-1941) ile Akif Bey'in (Şakir Şakar, 1888-1961) aynı yıl yayımladıkları cerrahi konferanslarını Dr. Adnan'a ithaf etmeleri de ilginçtir.⁸⁸

Dr. Adnan'ın İstanbul'da görevine başlamasının ardından 27 Aralık 1922 günü, İstanbul Etibba Muhadenet Cemiyeti, Louis Pasteur'ün (1822-1895) 100. doğum yıldönümü nedeniyle Darülfünun Konferans salonunda bir merasim

⁸¹ Ali Arslan, "İsmet İnönü'ye İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi tarafından Fahri Müderrislik unvanı verilmesi," *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl 1, sayı 1 (2002), s.1-18.

⁸² Halide Edip Adıvar, a.g.m., s.19.

⁸³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı 2070, 6.40.10.

⁸⁴ Ali Fuat Cebesoy, "Siyasi Hatıralar, 1922 yılı sonu olayları," *Vatan*, 3 Temmuz 1956.

⁸⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı. 2118, 6.42.18.

⁸⁶ Bkz. Belge. 6.

⁸⁷ [Mazhar Osman], "İslaha doğru", *İstanbul Seririyatı*, c.III, Nr. 9, Kanunusani 1339 [Ocak 1923], s.49-50.

⁸⁸ Şeref Etker, "Dr. Aimé Mouchet ve Tıbbiye'de Fransız kültürel egemenliğinin sonu," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları - Emre Dölen Armağanı*. Ed. Feza Günergun, cilt. VI, sayı 2, s.44-45.

düzenlemişti. Merasimin fahri başkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Hariciye Vekaleti İstanbul Mümessili Müderris Dr. Adnan Bey'di. Darülfünun müderrisleri, İstanbul'daki yerli ve yabancı hekimler, Tıp Fakültesi ile Darülfünun'un diğer şubelerinden kız ve erkek öğrencilerin hazır bulunduğu büyük salon tamamen dolmuş, Adnan Bey'in gelişi sürekli alkışlarla karşılanmıştı.⁸⁹ Adnan Adıvar yıllar sonra bu kez, 50. ölüm yıldönümü nedeniyle Pasteur'un tıba yaptığı katkıları anlatırken, ülkemizde bir anma töreni yapılmamış olmasını eleştirecek fakat 1922'deki törenin Darülfünun tarafından düzenlendiğini yazacaktı.⁹⁰

Tarih-i Tıp ve Deontoloci Müderrisi, 1923

Dr. Adnan Bey'in adı, Tıp Tarihi ve Deontoloji ile ilk kez, Dr. Zoeros Paşa'nın (1844-1917) "Tarih-i tıp ve vezaif-i etibba" [Tıp Tarihi ve Deontoloji] dersini vermekle görevlendirildiği 27 Mart 1911 tarihli resmi yazıda bulundu.⁹¹ "Tıp Fakültesi Müdürü Dr. Adnan" imzasını taşıyan bu yazı ile başlayan ilişki ileriki yıllarda da devam edecekti.

Tıp Fakültesi'nin 1339 [1923] yılı resmi evrak dosyasında bulunan Meclis-i Müderrisin mazbatasına göre; 1922 yılında Tıp Fakültesi tarafından "Müderris" unvanı verilen Dr. Adnan, aynı zamanda Tıp Fakültesi Tedris Heyeti'ne [eğitim kadrosuna] da dahil edilmişti. Kürsüsüne tayini ise, sürmekte olan önemli vatani meşgalelerinin müsait olduğu bir zamana bırakılmıştı. 26 Haziran 1339 [26 Haziran 1923] günü toplanan İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi Meclis-i Müderrisini, Müderris Adnan Bey'in ders vermeye başlayabilmesi imkânı hâsıl olduğundan Fakülte'nin tedrisat kadrosunda mevcut olup "elyevm münhal [halen boş] bulunan tarih-i tıp ve usul-i muaşeret-i tıbbiye" [Tıp Tarihi ve Deontoloji] kürsüsünün⁹² Müderris Adnan Bey'e verilmesini uygun bulmuş ve tayin işleminin yapılması için usul gereği bu mazbatayı hazırlayarak keyfiyeti Darülfünun Emaneti'ne [Rektörlüğü'ne] bildirmişti (Belge.6, 7).

Elimizdeki ikinci belge, Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Darülfünunu Tıp Medresesi Meclis-i Müderrisini'nin Kânunuevvel 1339 [Aralık 1923] tarihli

⁸⁹ "Şüun," *Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası*, 4 Cilt. 1338-1922, Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye Matbaası., s.617.

⁹⁰ A. Adnan Adıvar, "Elli sene evvel bir ölüm, Pasteur," *Akşam*, 24 Kasım 1945.

⁹¹ Nuran Yıldırım - Yeşim Işıl Ülman, "Zoeros Paşa ve Deontoloji," *Tarih ve Toplum*, sayı 127 (Temmuz 1994), s.29-34.

⁹² Bu tarihte 4 Mart 1916 tarihli Darülfünun Tıp Fakültesi ve Şuabatı Nizamnamesi (İstanbul Matbaa-i Âmire 1334-1332/1916) yürürlükteydi. Bu nizamnamede yer alan "Usul-i muaşeret-i tıbbiye ve tarih-i tıp" dersi o tarihte boştu. Bkz. Nuran Yıldırım & Yeşim Işıl Ülman, "A Review of medical history and ethics education at the Istanbul University," *Bulgarian Historical Review-Revue Bulgare d'Histoire*. No. 3-4 (2005), s.119-126.

mazbatasının müsveddesidir. Bu mazbatadan anlaşıldığına göre; Meclis-i Müderrisin tedrisat kadrosunda mevcut olan Tarih-i tıp ve deontoloci dersi için önemi nedeniyle bir kürsü kurulması ve bu kürsü müderrisliğine namzet gösterilen ve uzun müddet fakülte tedris heyetinde görev yapmış olan Dr. Adnan Bey'in seçimi için, gizli oylamaya başvurmuş, mevcut 24 üyenin ittifakıyla bu kürsünün kurulması ve Dr. Adnan Bey'in bu kürsü müderrisliğine seçilmesi kararlaştırılmıştır (Belge.8).

Tıp Fakültesi Meclis-i Müderrisini'nin bu iki mazbatasından, 1923 yılında Tıp Fakültesi ders programında bulunan fakat hocası olmayan, Tarih-i tıp ve deontoloji kürsüsünün kurulmasına ve bu kürsünün de bir önceki yıl yine Tıp Fakültesi Meclis-i Müderrisini tarafından müderris unvanı verilmiş olan, Dr. Adnan Bey'e verilmesine karar verildiği anlaşılıyor.

1923 yılında yürürlükte olan ve 29 R. 334 ve 20 Şubat 331 [4 Mart 1916] tarihinde işlerlik kazanmış, *Darülfünun Tıp Fakültesi ve Şuabatı Nizamnamesi*'ne (İstanbul Matbaa-i Âmire 1334-1332/1916) bakarsak Meclis-i Müderrisin mazbatalarını daha iyi değerlendirebiliriz. Bu nizamnamenin 9. maddesinde Tıp Fakültesi'nde 23 adet müderrislik kürsüsü bulunduğu kayıtlıdır (s.4). Müderrislik kürsüleri arasında "Tarih-i tıp ve usul-i muaşeret-i tıbbiye" yoktur. Fakat nizamnamenin 56. maddesinde sayılan "nazari, ameli ve seriri" dersler arasında, "Usul-i muaşeret-i tıbbiye ve tarih-i tıp" dersi vardır (s.14). Yani fakülte eğitim programında bulunmakla beraber kürsüsü olmayan dersler mevcuttur bunlardan biri de tıp tarihi ve deontolojidir.

Nizamnamenin 9.maddesinde sayılan kürsülerin artırılması veya kaldırılması, Fakülte Meclis-i Müderrisininin gerekçeli teklifi üzerine Maarif Nezareti'nin kabulüne bağlıdır. (s.5).

Nizamnamenin 11.maddesine göre; fakülte veya şubelerinde münhal olan kürsüye ait derse, bu dersle ilgili ilimlerin müderris, muallim veya muavinlerinden biri, yahut münhal kürsüye ait ilmi öğretecek vasıfları taşıyan veya o şubeyle ilgili araştırma ve yayınlarıyla tanınan diğer kişiler bizzat namzet olabilirler. Ayrıca Maarif Nazırı ve Meclis-i Müderrisin üyeleri de namzetler teklif edebilir. Tıp Fakültesi Meclis-i Müderrisin'i bu maddeden aldığı yetkiyle Dr. Adnan'ı namzet göstermiştir.

Darülfünun Tıp Fakültesi ve Şuabatı Nizamnamesi'nin 12.maddesi namzetlerin Meclis-i Müderrisin üyelerinin çoğunluk oyuyla seçilmesini âmirdir. Namzetliği kazanan kişinin tayin edilmesi, isminin Maarif Nezareti'ne mazbatayla bildirilmesiyle mümkündür. Dr. Adnan Bey'in oybirliğiyle seçildiğini gösteren mazbatalar bu amaçla hazırlanmıştır. Kürsü kurulması ve Adnan Bey'in bu kürsüye atanması için Aralık 1923'te Rektörlüğe sevk edilen

mazbatanın onay alınmak üzere Maarif Vekâleti'ne gönderilmesi gerekiyordu. Dr. Adnan Bey'in ataması Maarif Vekâleti'nin onayıyla gerçekleşecekti.

Bu tarihte I. İnönü Hükümeti iktidardaydı ve Maarif Vekili de İsmail Safa Bey (Özler, 1885-1940) idi. Ne yazık ki elimizde başka belge olmadığından Maarif Vekâleti'nin Tıp Tarihi ve Deontoloji kürsüsünün kurulmasına onay verip vermediğini bilmiyoruz. Belki de Dr. Adnan Bey siyasi beklentileri nedeniyle Dersaadet Murahhaslığı kadrosundan ayrılıp müderris kadrosuna atanmak istememiştir.

Bu arada yanlış değerlendirmelere neden olmaması bakımından, Dr. Adnan Bey'e verilen "Müderris" unvanının, Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa'ya verilen "Fahri Müderrislik" unvanı ile bir ilgisi olmadığını belirtmekte yarar var. "Fahri Müderrislik" onursal bir payedir. Bu paye ile üniversitede ders vermek söz konusu değildir. Oysa "Müderris" unvanı Dr. Adnan Bey'e Tıp tarihi ve deontoloji dersini okutması için verilmiştir. Bu husus mazbatalarda hiçbir şüpheye yer bırakmayacak açıklıkta belirtilmiştir. Üstelik Dr. Adnan Bey üniversite dışından biri değildir. Tıp Fakültesi'nde uzun yıllar muallim muavini [doçent] ve muallim [profesör] kadrolarında ders verdiği unutulmamalıdır. Tıp Fakültesi, iki yıl önce Milli Mücadeleye katılmak üzere derslerini terk etmiş olan Dr. Adnan Bey'e, siyasi konumunun önemi nedeniyle önce "müderris" [profesör] unvanı verilmiş, sonra okutacağı dersi tayin etmiştir.

Esasen, Tıp Fakültesi Meclis-i Müderrisini, Dr. Adnan Bey'e fahri bir paye vermek isteseydi, *Darülfünun Tıp Fakültesi ve Şuabatı Nizamnamesi*'nin 6. maddesine göre "Müderris-i fahri" unvanı vermesi gerekirdi. Bu unvan, Tıp Fakültesinde kadrolu olarak müderrislik etmiş olanlardan istifa, ileri yaş veya hastalık nedenleriyle eğitimden çekilenler ile dış ülkelerdeki tıp fakültelerinde ders verenlere Meclis-i Müderrisince teklif edilmek şartıyla tevcih ediliyordu. Fahri müderrisler arzu ettikleri takdirde fakülte riyasetinin onayıyla sadece ihtiyari konferans verebilirler ve lüzum görüldükçe danışma gayesiyle Meclis-i Müderrisine davet edilirdi (s.4). Fahri müderrislerin ders verme yetkileri yoktu.

Neden Dr. Adnan Bey'e daha önce okuttuğu Emraz-ı Umumiye dersi verilmedi ? Çünkü, o tarihte İlm-i Emraz-ı Umumiye Müderrisi Süreyya Ali Bey'di (Kayacan, 1877-1961). Süreyya Ali Bey bu göreve Nisan 1922'de atanmıştı.⁹³ İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi Meclis-i Muallimini'nin 26 Haziran 1923 tarihli mazbatasında, Süreyya Ali Bey'in bu unvan ile imzası vardır. Ayrıca Dr. Adnan Bey'in yoğun siyasi görevlerinin, haftada bir saatlik nazari bir derse daha uygun olduğu da dikkate alınmış olmalıdır.

⁹³ "Şûûn," *Darülfünun Tıp Fakültesi Mecmuası*, c. IV, Mart 1338 [1922], sayı 2, s.155.

Tıp Fakültesi tarafından önce "Müderris" unvanı verilen sonra da Tıp Tarihi ve Deontoloji dersini okutmakla görevlendirilen Dr. Adnan Bey'in bu dersi kısa bir süre okuttuğu kanaatini taşıyor ve ileride bunu ispat edeceğimizi umuyoruz. Bu nedenle şimdilik sadece tıp tarihi ve deontoloji konularına yer verdiği bazı yayınlarına değinmekle yetineceğiz.

Adnan Adıvar'ın yayınlarında tıp tarihi ve deontoloji

Osmanlı Türklerinde İlim'in her bölümünde Osmanlı hekimleri ve onların kitapları hakkında bilgilerin yer aldığı bilinmektedir. Bunların toplamını göz önünde bulundurursak Adnan Adıvar'ın bize ufak çapta, üstelik eleştirel bir Osmanlı tıp tarihi bıraktığını görürüz.⁹⁴

İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı maddeler arasında; "Antaki" (c.I, s.454-456) ve "Ebulkasım Zehrâvî" (c.IV, s.87-90) gibi hekimler vardır.

Gazete makalelerinde zaman zaman tıp tarihi veya deontolojiyle ilgili hususlara değinirdi. Örneğin Akil Muhtar Özden'in, *İlim Bakımından Ahlâk* (1.bs. İstanbul, 1942) kitabı için kaleme aldığı yazısında pozitif bilimlerle ahlak ilişkisini vurgulamıştır.⁹⁵

Süleymaniye Doğumevi'nin 29 Mayıs 1946 günü hizmete girmesini fırsat bilerek Süleymaniye Tıp Medresesi müderrislerinden Ayaşlı hekim Şaban Şifaî ve onun doğumu tarif eden, yeni doğan çocuklara bakımı öğreten *Tedbirü'l-mevlûd* kitabı hakkında bilgi vermiştir.⁹⁶

1948 yılında Dünya Hekimleri Birliği, Cenevre'deki toplantısında tıp fakültelerinden mezun olurken edilmek üzere bir yemin metni hazırlamıştı. Adıvar bu yeminin Türkçe çevirilerini beğenmemiş ve Hipokrat Yemini'ni Littré'den Türkçeye çevirmişti.⁹⁷ Başka bir yazısında, II.Dünya Savaşı sırasında Dachau toplama kampında kurulan Sıtma Enstitüsü'nde Dr. V. Schilling'in insanlar üzerinde deney yapmasını ele almıştı. Adıvar, Alman Sağlık Bakanı tarafından sıtmaya karşı etkili bir ilaç keşfetmekle görevlendirilen Dr. Schilling'i⁹⁸ Berlin'den tanıyordu. Çalıştığı kliniğin laboratuvarında kan hastalıkları üzerinde incelemeler yapan bu genç askeri hekim tropikal hastalıklar

⁹⁴ Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*. Maarif Matbaası, İstanbul 1943.

⁹⁵ A. Adnan, "Bir Eser Münasebetile: *İlim Bakımından Ahlâk*," *Akşam*, Nisan 1943.

⁹⁶ A. Adnan-Adıvar, "Süleymaniye beldesinde," *Vatan*, 31 Mayıs 1946.

⁹⁷ A. Adnan-Adıvar, "Raporlar bahsi," *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1950.

⁹⁸ Hasan Reşat Sığındım (1884-1971), Berlin Charité Hastanesi'nde dermatoloji ihtisası yaparken o zamana kadar bilinmeyen lösemi türü bir hastalık (leukemia monocytare) bularak, Almanya'nın en ünlü kan hastalıkları hekimi olan Prof.Dr. V.Schilling ile birlikte, *Münchener medizinischen Wochenschrift*'te yayımladı (1913). Bkz. Nesrin Çobanoğlu, "Dünyaca ünlü bir hekimimiz; Dr. Hasan Reşat Sığındım," *V. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*. Ed.E. Kahya, S.Şar, A.Ataç, N.Y Oğuz, B.Arda, Ankara 1998, s.479-487.

ihtisası yapmış ve I. Dünya Savaşı sırasında Tabip Yüzbaşı olarak Türkiye’de de bulunmuştu. Dachau toplama kampında Dr. Schilling’in sıtma deneylerine katılan 800 kişinin yüzde 35’i ölmüş, ölmeyenler de zehirlenerek öldürülmüştü. Adıvar bir zamanlar laboratuvarın bir köşesinde uslu uslu çalışırken gördüğü genç doktorun 60 yaşından sonra deney masasına hayvanlar yerine insanları yatırarak laboratuvarını bir insan mezbahasına çevirirken kendi adını kirletmesi yanında “ilmin adını da mezbelelere sürüklemesine” teessüf eder.⁹⁹ İki yazısında ise Hipokrat yemini ettiği için Mithat Paşa’ya zehir vermeyi reddeden fakat Mithat Paşa’nın ölüm nedeni hakkında gerçeğe uymayan bir rapor yazan Tabip Yüzbaşı Naşit Efendi örneğinden hareketle, hekimlerin idari işlerde verdikleri hatır raporlarının usulsüzlüğüne dikkat çeker.¹⁰⁰

Dr. Adnan Adıvar ve Tıp Tarihi Enstitüsü

Dr. Adnan Adıvar 1939’da İstanbul’a dönünce üniversite çevresi ile temasa geçti. Üniversite Reformu ile Almanya’dan İstanbul Üniversitesi’ne gelen yabancı profesörler ile görüşüyor ve onlarla kaynaşmanın ilerisi için önemli bir başlangıç olduğunu söylüyordu. 1935’ten itibaren her Salı günü Darülfünun salonunda yapılmakta olan Üniversite Konferanslarını kaçırmıyor, konferans kitaplarını takip ediyordu.¹⁰¹ Üniversite Reformu ile 1933’te kurulan Tıp Tarihi Enstitüsü’nün öğretim üyeleri Prof. Dr. A.Süheyl Ünver (1898-1986) ve Doç. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu (1914-1977) ile de yakın ilişki içindeydi. Sık sık Laleli’deki Antalya Apartmanı’ndan Bayezit’teki Merkez Bina’da bulunan Tıp Tarihi Enstitüsü’ne gelirdi.¹⁰² Tıp Tarihi Enstitüsü, Dr. Adıvar’ın *İslam Ansiklopedisi*’nde çıkan “Farabi” maddesini ayrı baskı olarak yayınladı¹⁰³ Rahmetli Hocam Bedi N. Şehsuvaroğlu’ndan Dr. Adnan Adıvar’ın evine yaptığı ziyaretleri birçok defa dinledim. Bu sıcak ilişki sayesinde Halide Edib’in eserlerinin orijinaleri, şahsi evrakı ve fotoğrafları Tıp Tarihi Enstitüsü’ne kazandırılmıştı.

Dr.Adnan Adıvar’ın vefatı bütün yurttta olduğu gibi Tıp Tarihi camiasında da büyük üzüntü yaratmıştı. O sırada 8.dönemde İstanbul müstakil milletvekilliğini yaptığı Demokrat Parti iktidarda olmasına rağmen devlet töreni

⁹⁹ A. Adnan-Adıvar, “Üç başka, başka âkibet,” *Vatan*, 12 Haziran 1946.

¹⁰⁰ A. Adnan-Adıvar, “Raporlar bahsi,” *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1950; “Mithat Paşa, rapor ve yemin,” *Vatan*, 27 Haziran 1951.

¹⁰¹ Abdülhak Adnan-Adıvar, “Bir Salonun Tarihi,” *Bilgi Cumhuriyeti Haberleri*, T Neşriyatı, İstanbul 1945, s.240-241; Reşit Rahmeti Arat, “Dr. A. Adnan Adıvar (1882-1955),” *Oriens, Milletlerarası Şark Tetkikleri Cemiyeti Mecmuası* (E. J. Brill-Leiden), Vol.VIII, No.1(1955), pp.1-4.

¹⁰² O yıllarda üniversite hocalarının çoğu Laleli ve çevresinde otururlardı. Bunlar arasında Reşit Rahmeti Arat, Ömer Lütfi Barkan, Ömer Özek ve Ahmet Ateş de vardı. Bkz. Toktamış Ateş, “Şeker Bayramı,” *Bugün*, 19 Aralık 2006.

¹⁰³ *Farabi 870-959*. İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yay. No.12. İstanbul, Milli Eğitim Basımevi 1947, 56 s. *İslam Ansiklopedisi*, c.IV, MEB, İstanbul, s.451-469’dan ayrıbaskı.

yapılmayınca¹⁰⁴, cenazesi, Tıp Tarihi Enstitüsü’nün düzenlediği törenle İstanbul Üniversitesi merkez binasından kaldırıldı. Ölümünün birinci yıldönümünde, 2 Temmuz 1956 günü, İstanbul Üniversitesi’nde bir anma toplantısı düzenlendi. Rektör Prof. Dr. Fehim Fırat’ın açılışını yaptığı toplantıda eşi Halide Edip de bulundu. Toplantıdan sonra Merkez Efendi’ye gidilerek mezarı ziyaret edildi. Aynı gün Sabri Esat Siyavuşgil köşesinde şu satırları yazıyordu:

Bugün Tıp Tarihi Enstitüsünde onu dostları, ama yalnız dostları anacak. Bu, şimdiden görür gibi oluyorum, gösterişin ve riyanın asla bulaşmadığı, titrek ve hıçkırıklı seslerin müzayedeye çıkarılmadığı, sâkin olduğu kadar içli, hazin olduğu kadar vakur bir merasim olacak. Çünkü Adnan Bey başka türlüünü istemezdi.¹⁰⁵

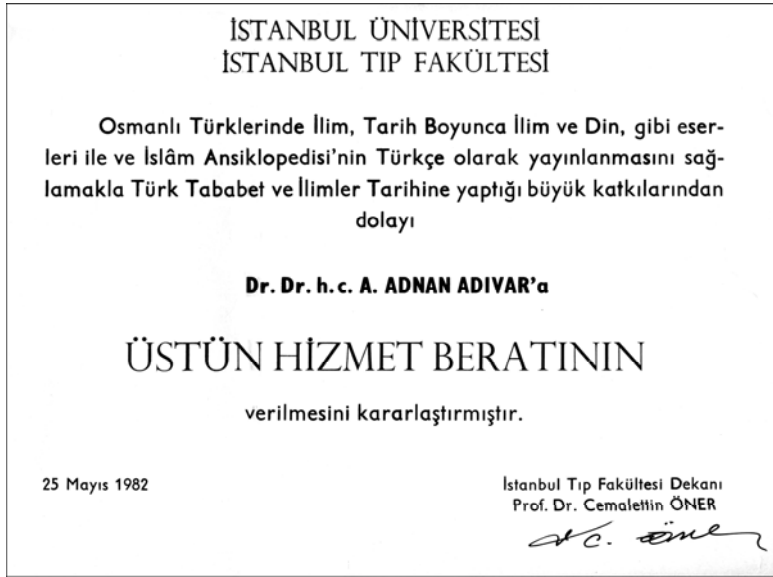
Adnan Adıvar, beşinci ölüm yıldönümünde Doç. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu’nun gayretleriyle, 24 Kasım 1960 günü Tıp Tarihi Enstitüsü seminer salonunda anıldı. Tıp Tarihi Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Süheyl Ünver’in açış konuşmasıyla başlayan törende Halide Edip Hanım eşiyle ilgili anılarını anlattı. Bacanağı Ressam Ali Sami Boyer (1880-1967), onun politikacılığı ve doktorluğundan söz etti. Doç. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu da Adıvar’ın insan ve münevver haysiyetine verdiği önemi vurgulayan bir konuşma yaptı.¹⁰⁶ Toplantı nedeniyle Tıp Tarihi Enstitüsü’nde “Hekim ve Kültür” adıyla hazırlanan köşede, Dr. Adnan Adıvar’ın bir hekim olarak kültür dünyasına katkıları gösterildi.

Yıllar sonra İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Kürsüsü, bu kez doğumunun 100. yılı anısına, 25 Mayıs 1982 tarihinde “Avrupa’da ve Bizde Hekimin Yetişmesinde Tıp Tarihinin Önemi” konulu bir sempozyum düzenledi. Bu sempozyumda; *Osmanlı Türklerinde İlim, Tarih Boyunca İlim ve Din* gibi eserleriyle *İslâm Ansiklopedisi*’nin Türkçe yayımlanmasını sağlaması nedeniyle layık görüldüğü Üstün Hizmet Beratı, üvey oğlu Zeki Hikmetullah Sayar’a verildi.

¹⁰⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Bir fikir adamının ölümü,” *Doktor Abdülhak Adnan Adıvar*. Nurgök Matbaası, İstanbul 1956, s.149-151.

¹⁰⁵ Sabri Esat Siyavuşgil, “Toprağın bol olsun, Adnan Bey!,” *Yeni Sabah*, 2 Temmuz 1956.

¹⁰⁶ “Adnan Adıvar anıldı,” *Vatan*, 23 Ekim 1960.

Unvana değil, yapılan işe değer veren Dr. Adnan Adıvar, bu berattaki titrini kullanmazdı. Sadece bir defa, o da Tıp Fakültesi Cemiyeti'nin kendisinden Tıbbiye veya doktorluk hayatına ait hoş bir hatırasını mizahi bir üslupla yazmasını istemesi üzerine onlara verdiği cevapta şöyle kullanmıştı: “*Mektubumun en mizahi fıkrası ise hiç kullanmadığım ilmi unvanlarla attığım imzadır. Nice yıllara Aziz genç arkadaşlarım. Dr. Med ve Dr.Litt.H.c. A.Adnan Adıvar.*”¹⁰⁷

Hizmetleri ve eserleriyle siyaset, kültür, bilim ve tıp tarihimizde saygın bir yeri olan Dr. Adnan Adıvar'ı 50. ölüm yıldönümünde, bir tıp tarihçisi olarak hocalarımın izinden yürüyerek anmaktan onur duyduğumu ifade ederek sözlerime M. Celal Duru'nun bir dizesiyle son veriyorum:

Dilimizde dolaşan bir nice üstâd adı var
Lâkin üstâd sayılır hepsine Adnan Adıvar¹⁰⁸

Açıklama: Bazı kaynaklara ulaşmamı sağlayan Prof.Dr. Emre Dölen'e teşekkür ederim.

¹⁰⁷ A.Adnan Adıvar, “Tıp Fakültesi Talebe Cemiyetine,” *Tıp Yolunda Yılbaşı*, İstanbul, 14 Mart 1950.

¹⁰⁸ M.C. Duru, “İnsan adam Adnan Adıvar,” *Türk Mason Dergisi*, Yıl 5, Sayı 20 (Ekim 1955), s.1072-73.

BELGELER

Belge 1. Almanya'dan gelen Dr. Adnan Bey'e uygun bir hizmet bulunması için Dahiliye Nezareti'nden Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye başkanlığına gönderilen yazı müsveddesi. BOA. DH. MUİ. 34-1/38, 2 ZA. 1327 [14 Kasım 1909]

Dahiliye Nezareti Muamele-i Umumiye Dairesi
Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Riyaset-i Behiyyesine
Tarih-i tesvid: 1 Teşrinisani 1325 [14 Kasım 1909]
Takdim: 2 Teşrinisani 1325 [15 Kasım 1909]
Hulasa: Doktor Adnan Bey'in bir memuriyette istihdamı

Almanya'da ikmal-i tahsil ettikten sonra orada bazı müessesat-ı sıhhiyede bulunan Doktor Adnan Bey'in buraca muallim muavinliğinde istihdam olunması takarrur ederek/ kendisine tebliğ edilmesi üzerine konturatosu fesh ve hizmeti terk ile menhi-i azimet bulunduğu halde icra-yı tensikatta kadro haricinde/ bırakılmış olduğu anlaşılıp bu ise hem kendisinin mağduriyetini ve hem de erbab-ı iktidardan bir zatın hizmetinden memleketin mahrumiyetini intac edeceğinden her halde kendisine/ bir hizmet-i münasibe bulunarak tazvifi ve keyfiyetin inbâsı hususuna himem.

Belge 2. Paris'te düzenlenecek olan Okul Hijyeni Kongresi'ne davet edilen Maarif Nezareti'nin, bu kongreye gönderilmek üzere Dr. Adnan Bey'i seçtiği ve adı geçen eğitim işlerine ait hususlar için şimdiden gönderildiğini ve ülke halk sağlığı için de birkaç hekimin gönderilmesi için Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazı. BOA. DH. MUİ. 67/16, 9 S. 1328 [13 Şubat 1910]

Nezaret-i Marif-i Umumiye
Tahrirat İdaresi
Aded Hususi: 108, Umumi: 890

Dahiliye Nezaret-i Celilesine
Devletlü Efendim Hazretleri

Bin dokuz yüz on senesi Efrenci ağustosunun ikisinden yedisine kadar Paris'te ictima edecek olan Hıfzısıhha-i Mekâtib Kongresi'ne nezaret-i âcizinin/ iştirakini mutazammın Fransa Hıfzısıhha-i Mekâtib Heyet-i İttihadiyesi Reisi Mösyö Maneo'dan alınan davetnâme üzerine nezaretce Tıp Fakültesi etibbasından/ Doktor Adnan Bey mezkûr kongreye intihab edilmiş ve nezarete müteallik hususat-ı saire hakkında şimdiden Paris'e i'zâm kılınmıştır ancak işbu/ davetnâmenin bir fıkrasında memleketin tababet ve hıfzısıhha-i umumiyyeye müteallik hıdmatı için de bir veya birkaç tabip gönderilmesi temenniyatı izhâr / edilmiş ve bu cihet Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye Nezareti'ne ait olmak itibarıyla nezaret-i celilelerine müteallik mevaddan bulunmuş olmağla icra-yı icabı menût-ı re'y-i âlileridir/ ol babda emr ü ferman hazret-i menlehül-emrindir.

Maarif-i Umumiye Nazırı Emrullah, imza
2 Safer 328 ve 31 Kânunusani 325 [13 Şubat 1910]

Belge 3. Sıhhiye Nezareti'nin Dr. Adnan Bey'i Sıhhiye Müdür-i Umumiliğine vekâleten atama teklifi ve bu konudaki irade sureti. BOA. DUİT. 59/66, 7 RA. 1335 [1 Ocak 1917]

Belge-A:

Bâbiâli Sıhhiye Nezareti
Kalem-i Mahsus
Aded, Umumi: 458, Hususi: 428

Huzur-ı Sami-i Cenab-ı Sadaretpenahiye
Maruz-ı Çâker-i Keminelidir ki

Sıhhiye Müdür-i Umumisi Es'ad Bey'in ahval-i sıhhiyesinden dolayı vuku-ı istifasına mebni yerine vekâleten Osmanlı Hilâl-i Ahmer Kâtib-i Umumisi Doktor/ Adnan Bey'in tayini tensib ve irade-i seniye layihası leffen takdim kılınmış olmağla irade-i seniye-i hazret-i padişahinin istihsalı mütevakkıf-ı irade-i/ aliye-i sadaretpenahileridir ol babda emr ü ferman hazret-i veliyyül-emrindir. Sıhhiye Nazırı, imza ; 6 Rebiülevvel 1335 ve 18 Kânunuevvel 1332 [31 Aralık 1916]

Belge-B:

Bâbiâli Sıhhiye Nezareti
Kalem-i Mahsus
Aded: 525
İrade-i Seniye

Sıhhiye Müdür-i Umumisi Es'ad Bey'in ahval-i sıhhiyesinden dolayı vuku'u istifasına mebni yerine vekâleten Osmanlı Hilâl-i Ahmer Kâtib-i Umumisi Doktor / Adnan Bey'in tayini tensib edilmiştir. 7 Rebiülevvel 1335 ve 19 Kanunuevvel 1332 [1 Ocak 1917]
Mehmed Reşad, imza, Sadrazam, imza, Sıhhiye Nazırı, imza

Belge 4. Sıhhiye Nezareti'nin Dr. Adnan Bey'i Sıhhiye Müdür-i Umumiliğine asaleten atama teklifi ve atanma iradesinin sureti. BOA. DUİT. 60/20, 1 M. 1337 [8 Ekim 1918]

Belge-A:

Bâbiâli Sıhhiye Nezareti
Kalem-i Mahsus
Aded, Umumi: 1595, Hususi: 457

Huzur-ı Sami-i Cenab-ı Sadaretpenahiye
Maruz-ı Çâker-i Keminelidir ki

İki seneden beri Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesini vekâleten ifa eden Doktor Adnan Bey'in kifâyet ve liyakati şimdiye kadar 'asâr-ı mebrûre ve meşkûresiyle anlaşılması/ olduğundan müdüriyet-i mezkûreye asaleten tayini tensib ve irade-i seniye layihası leffen takdim kılınmış olmağla bu babda irade-i seniye-i cenab-ı padişahinin/ istihsaline müsaade-i celile-i hidiv-i afhamilerinin şayan buyrulması babında emr ü ferman hazret-i menlehül-emrindir. Sıhhiye Nazırı Vekili, imza; 30 Zilhicce 1336 ve 7 Teşrinievvel 1334 [7 Ekim 1918]

Belge-B:

Sıhhiye Nezareti
Numero: 525
İrade-i Seniye
Mehmed Vahidüddin

Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi'ni vekâleten ifa eden Doktor Adnan Bey müdüriyet-i mezkûreye asaleten tayin edilmiştir/ bu irade-i seniyenin icrasına Sıhhiye Nazırı memurdur. Sadrazam ve Sıhhiye Nazır Vekili, imza
1 Muharrem 1337 ve 8 Teşrinievvel 1334 [8 Ekim 1918]

Belge 5. Harbiye Nezareti'nin Dr. Adnan'ın gıyaben idama mahkum edildiğini bildiren yazısı ve bu konudaki irade sureti. BOA. DUİT. 175/46, 5 N. 1338 [24 Mayıs 1920].

Belge A:

Harbiye Nezareti
Adliye-i Askeriye Dairesi
Şube :
Aded : 1911

Maruz-ı Çâker-i Keminelidir

Kuva-yı Milliye unvanı tahtında çıkarılan fitne ve fesadın mürettib ve müşevviklerinden oldukları iddiasıyla maznûn-ı aleyhim olan Mustafa Kemal/ ve Kara Vasıf Efendilerle Ali Fuad Paşa ve Alfred Rüstem ve Doktor Adnan Beyler ve Halide Edib Hanım haklarında Dersaadet Birinci İdare-i / Örfiye Divan-ı Harbi'nden verilen hükmü havi mazbata ile irade-i seniye layihası leffen takdim kılınmağla iktizasının ifa ve inba buyurulması/ merhûn-ı re'y-i sâmi-i fahimâneleridir olbabda emr ü ferman hazret-i veliyyül-emrindir. Sadrazam ve Harbiye Nazırı Vekili Damad Ferid
26 Şaban 338 ve 16 Mayıs 336 [16 Mayıs 1920]

Belge B:

Harbiye Nezareti
Adliye-i Askeriye Dairesi
Şube :
Aded : 705

İrade-i Seniye
Mehmed Vahidüddin

Kuva-yı Milliye unvanı tahtında çıkardıkları fitne ve fesadın ve Kanun-ı Esasi hilafında ahaliden cebren para toplamak ve asker almak ve hilafında/ hareket edenlere işkence ve ezaya ve tahrir-i bilâda cür'et eylemek suretiyle emniyet-i dahiliyeyi ihlal eyleyenlerin mürettip ve müşevviklerinden/ oldukları iddiasıyla maznûn-ı aleyhim olan Üçüncü Ordu-yı Hümayun müfettişliğinden ma'zul ve silk-i askeriyeden muhrec Selanikli/ Mustafa Kemal Efendi ve yirmi yedinci firka kumandan-ı sabıkı miralaylıktan mütekaid Âsitaneli Kara Vasıf Bey ve sabık yirminci kol / ordu kumandanı Mirliva Salacaklı Ali Fuat Paşa ile esbak Washington sefiri ve sabık Ankara meb'usu Midillili

Alfred/ Rüstem ve Sıhhiye müdir-i esbakı Âsitaneli Doktor Adnan Beyler ve Darülfünun Garp Edebiyatı sabık muallimesi Âsitaneli Halide Edip Hanım'ın tafsilatı/ 20 Şaban 338 ve 11 Mayıs 1336 (11 Mayıs 1920) tarih ve 20 numaralı mazbata-i hükmiyede muharrer olduğu üzere Mülkiye Ceza Kanunnamesi'nin/ kırk beşinci maddesinin birinci fıkrası delaletiyle elli beşinci maddesinin dördüncü fıkrası ve elli altıncı maddesine tevfikân hâiz/ oldukları rüteb-i askeriye ve mülkiye ve nişanlarla her güne resmi unvanlarının ref'ine ve idamlarına ve elyevm hal-i firarda bulunmalarına mebni ol babdaki/ ahkâm-ı kanûniye mucibince mallarının hacziyle usulü dairesinde idare ettirilmesine dair Dersaadet Birinci İdare-i Örfiye Divan-ı Harbi'nden/ giyaben verilen hüküm ve karar ele geçtiklerinde tekrar-i muhâkeme edilmek üzere tasdik olunmuştur.

İşbu irade-i seniyenin icrasına Harbiye Nazırı memurdur.

Sadrizam ve Harbiye Nazır Vekili Damad Ferid
5 Ramazan 1338/24 Mayıs 1336 (24 Mayıs 1920)

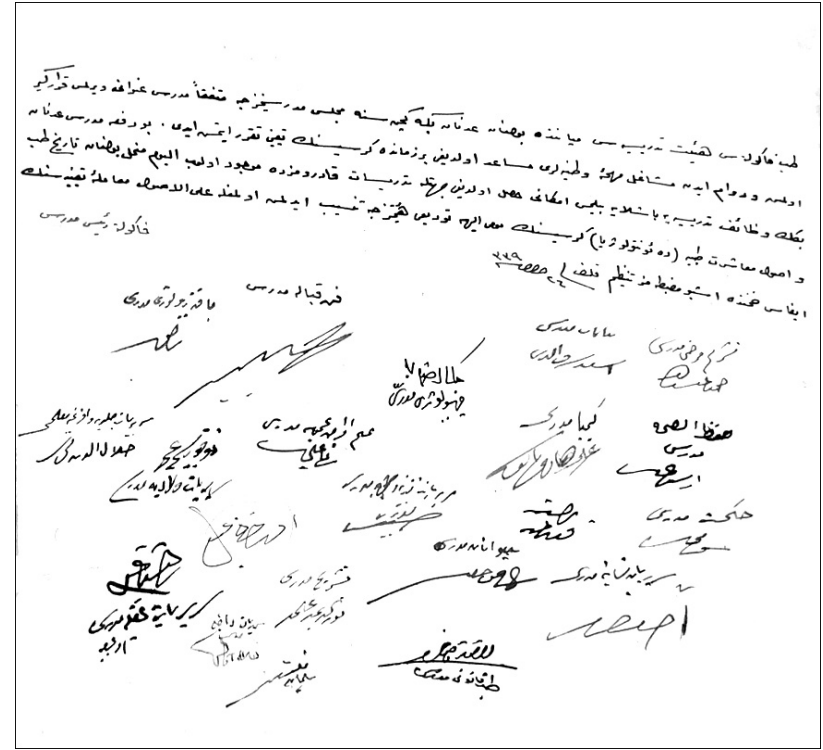
Belge 6. İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi Meclis-i Müderrisini [Profesörler Kurulu] 26 Haziran 1923 tarihli mazbatası.

Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Darülfünunu Tıp Medresesi Aded: 575

Tıp Fakültesi hey'et-i tedrisiyesi meyânında bulunan Adnan Bey'e geçen sene Meclis-i Müderrisinimizce müttefikan müderris unvanı verilmesi karargâr olmuş ve devam eden meşâgil-i mühimme-i vataniyeleri müsa'id olduğu bir zamanda kürsüsünün ta'yini takarrur etmiş idi. Bu def'a Müderris Adnan Bey'in vezâ'if-i tedrisiyyeye başlayabilmesi imkânı hâsıl olduğu cihetle tedrisât kadromuzda mevcut olup elyevm münhal bulunan Tarih-i Tıp ve Usul-i Muâşeret-i Tıbbiye (Deontolojya) kürsüsünün mumaileyhe tevdi'i heyetimizce tensib edilmiş olmağla alelusul mu'âmele-i ta'yiniyesinin ifası zımında işbu mazbatamız tanzim kılındı.

26 Haziran 339 (26 Haziran 1923).

Fakülte Reisi Müderris [imza yok]; Teşrih-i Marazi Müderrisi Hamdi Suad; Nebatat Müderrisi Es'ad Şerefeddin; Fizyoloji Müderrisi Kemal Cenab; Fenn-i Kibale Müderrisi [imzası okunamadı]; Bakteriyoloji Müderrisi Refik; Hıfzıssıhha Müderrisi Aristidi; Kimya Müderrisi Ali Hadi Müştak; İlm-i Emraz-ı Umumiye Müderrisi Süreyya Ali; Seririyat-ı Viladiye Müderrisi Doktor Besim Ömer; Seririyat-ı Cildiyeye ve Efrenciye Muallimi Celaleddin Muhtar; Hikmet Müderrisi Şevki; Seririyat-ı Üzniye ve Hançereviye Müderrisi Ziya Nuri; Seririyat-ı Nisaiye Müderrisi Asaf Derviş; Hayvanat Müderrisi İsmail Hakkı; Teşrih Müderrisi Nureddin Ali; Seririyat-ı Akliye Müderrisi Raşid Tahsin; Seririyat-ı Dahiliye Müderrisi Celal İsmail; Tıbb-ı Kanuni Müderrisi Edhem Akif; Süleyman Numan [kürsüsü belirtilmemiş]; Orhan Abdi [kürsüsü belirtilmemiş]

Belge 7. İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi Meclis-i Müderrisini [Profesörler Kurulu] 26 Haziran 1923 tarihli mazbata. [Mazbata metni 1. belge ile aynı, sadece altındaki imzalar farklıdır]

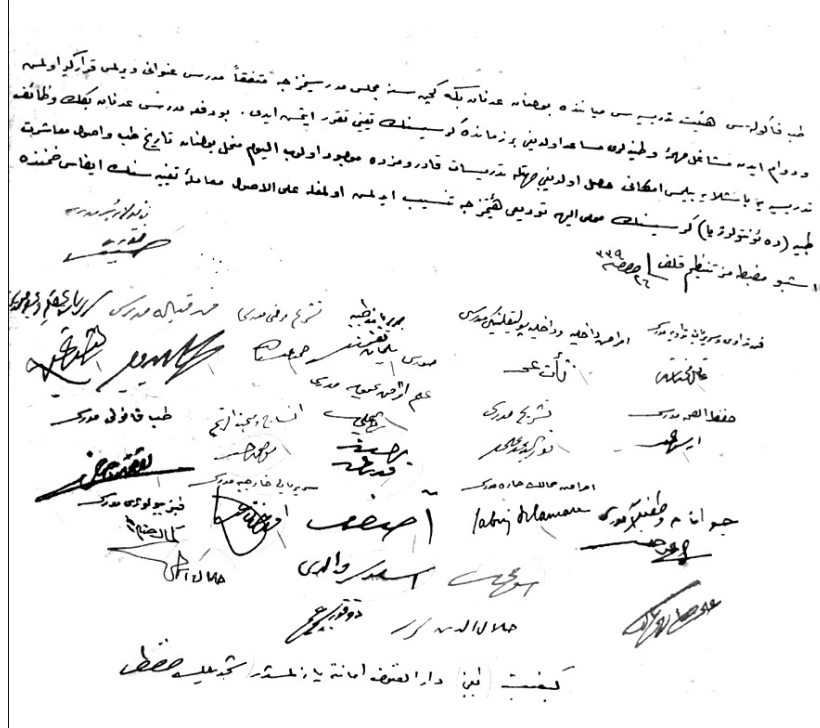
Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Darülfünunu Tıp Medresesi Aded: 575

Tıp Fakültesi hey'et-i tedrisiyesi meyânında bulunan Adnan Bey'e geçen sene Meclis-i Müderrisinimizce müttefikan müderris unvanı verilmesi karargâr olmuş ve devam eden meşâgil-i mühimme-i vataniyeleri müsa'id olduğu bir zamanda kürsüsünün ta'yini takarrur etmiş idi. Bu def'a Müderris Adnan Bey'in vezâ'if-i tedrisiyyeye başlayabilmesi imkânı hâsıl olduğu cihetle tedrisât kadromuzda mevcut olup elyevm münhal bulunan Tarih-i Tıp ve Usul-i Muâşeret-i Tıbbiye (Deontolojya) Kürsüsü'nün mumaileyhe tevdi'i heyetimizce tensib edilmiş olmağla alelusul mu'âmele-i ta'yiniyesinin ifası zımında işbu mazbatamız tanzim kılındı. 26 Haziran 339 (26 Haziran 1923).

Fakülte Reisi Müderris; Fenn-i Tedavi ve Seririyat-ı Tedaviye Müderrisi Âkil Muhtar; Emraz-ı Dahiliye ve Dahiliye Polikliniği Müderrisi Neş'et Ömer; Seririyat-ı Tıbbiye Müderrisi Süleyman Numan; Teşrih-i Marazi Müderrisi Hamdi Suad; Fenn-i Kibale Müderrisi Kenan Tevfik; Seririyat-ı Akliye ve Asabiye Müderrisi Raşid Tahsin; Hıfzıssıhha Müderrisi Aristidi; Teşrih Müderrisi Nureddin Ali; İlm-i Emraz-ı Umumiye Müderrisi Süreyya Ali; Ensac ve Mebhasürüşeym Tevfik Recep; Tıbb-ı Kanuni

Müdürrisi Edhem Akif; Hayvanat ve Tufeylat Müdürrisi İsmail Hakkı; Emraz-ı Memalik-i Hârre Müdürrisi Gabriel Delamarre; Seririyat-ı Hariciye Müdürrisi Orhan Abdi; Fizyoloji Müdürrisi Kemal Cenab; Doktor Besim Ömer; Esat Şerefeddin; Celal İsmail

Keyfiyet Darülfünun Emanetine [Üniversite Rektörlüğüne] yazılmıştır şimdilik mazbata

Belge 8. Öğretim kadrosunda mevcut olan Tıp Tarihi ve Deontoloji dersi için kürsü kurulması ve bu kürsünün müdürrisliğine Dr. Adnan Bey'in seçildiği hakkındaki Aralık 1923 tarihli Meclis-i Müdürrisin [Profesörler Kurulu] mazbatasının müsveddesi.

Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Darülfünunu Tıp Medresesi

Aded: --- (Müsvedde)

Meclis-i Müdürrisin'in 26 Haziran 339 [26 Haziran 1923] tarihli celsesinde tedrisat kadrosunda mevcut olan Tarih-i Tıp ve Deontoloji dersi için ehemmiyetine binaen kürsü ihdası ile mezkûr kürsü müdürrisliğine namzed gösterilen ve uzun müddet medresemiz hey'et-i tedrisiyesi meyânında ifa-yı vazife eylemiş bulunan Doktor Adnan Bey'in intihabı hususunda alelusul re'y-i hafiyeye müracaat olunarak mevcut yirmi dört a'zanın ittifakârâsıyla mezkûr kürsünün ihdası ve Doktor Adnan Bey'in bu kürsü müdürrisliğine intihabı takarrur eylemiş bulunduğunu mübeyyin mazbatadır. Kânunuevvel 339 [Aralık 1923]

Abdülhak Adnan Adıvar, as physician and Professor of History of Medicine and Deontology

Nuran Yıldırım

Adnan Adıvar who witnessed the downfall of the Ottoman Empire and the rise of the Turkish Republic, lived in the intersection of politics, medicine, history of culture and science, to which he contributed substantially.

Dr. Adnan Adıvar was one of the young and eminent professors of the Medical Faculty of Istanbul University (*Darülfünun-ı Osmani Tıp Fakültesi*), although this overshadowed by his later political activities in the first Turkish National Assembly. In his senior years he came to be known as an able scholar of the history of science through his popular writings on culture and philosophy.

Adnan Adıvar's medical career was mostly tied with official functions. He worked actively as a physician between 1909 and 1926 in conjunction with his political commitments. Dr. Adıvar was an associate professor (and later professor) in internal medicine and pathology for eleven years until 1920. He was, also the Administrative Director of the Medical Faculty in the years 1910-12. He was also the General Secretary of the Turkish Red Crescent Society for 15 years, and as the General Director of Health for the Ottoman Empire between 1917 and 1919. A. Adıvar served as the first Minister of Health in the Nationalist Government in Ankara in 1920-1921. Throughout his career, he diligently undertook many responsibilities at once, despite his failing health,

In this study, we review Adnan Adıvar's life and achievements as a physician, and open to discussion two new documents regarding a novel aspect of his career. The draft copies from the sessions of the Board of Professors of Istanbul University dated 26 June 1923 and December 1923 include Dr. Adıvar's name in the staff as a professor, a title that was conferred upon him in 1922. The appointment of his department was decided subsequently as the History of Medicine and Deontology, where there had been vacancy. The endorsement of these decisions by the University could not be located in the archives. We believe that it will be possible to document that Professor Adnan Adıvar, actually lectured on the subject in the Istanbul Medical Faculty during 1924, and a new phase of his work both in medicine and history of science can be understood.

Key Words: Abdülhak Adnan Adıvar, History of medicine and deontology, the Red Crescent Society, Turkey; **Anahtar Kelimeler:** Abdülhak Adnan Adıvar, Tıp tarihi ve deontoloji eğitimi, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Türkiye